

**การสืบค้นและการจัดเก็บข้อมูล
วัฒนธรรมและภูมิปัญญา**

ความหมายของวัฒนธรรมและภูมิปัญญา

- 1. ความหมายของคำว่า วัฒนธรรมและคำอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

ความหมายของคำว่าวัฒนธรรม

1.1 ความหมายตามศัพท์บัญญัติ

พลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงบัญญัติคำว่า วัฒนธรรมเมื่อปี พ.ศ. 2475 โดยทรงแปลมาจากภาษาอังกฤษ คำว่า Culture คำว่า “วัฒนธรรม” มาจากภาษาบาลีว่า “วชฺฒน” แปลว่า ความเจริญงอกงาม ส่วนคำว่า “ธรรม” มาจากภาษาสันสกฤตว่า “ธรรม” แปลว่า สภาพที่เป็นจริง เมื่อรวมความหมายของคำทั้งสองมีความหมายว่า **ธรรมเป็นเหตุให้เจริญ** (อุทัย หิรัญโต 2539, 30)

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2535 ให้ความหมาย
ของวัฒนธรรมไว้ดังนี้

1. สิ่งที่ทำให้เจริญงอกงามแก่หมู่คณะ
2. วิถีชีวิตของหมู่คณะ
3. ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบ
เรียบร้อย ความกลมเกลียว ความก้าวหน้าของชาติและศีลธรรม
อันดีของประชาชน
4. พฤติกรรมและสิ่งที่คนในหมู่ผลิตสร้างขึ้นด้วยการเรียนรู้
จากกันและกัน และร่วมใช้อยู่ในหมู่พวกของตน (ฝ่ายส่งเสริม
ธุรกิจ ธนาคารไทยพาณิชย์ 2536, 9)

1.2 ความหมายจากผู้ทรงคุณวุฒิและนักวิชาการ

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงให้ความหมายไว้ว่า “ วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตที่คนในพื้นที่ได้สั่งสมกันมาจนแบบอย่างเป็นตัวกำหนดและเป็นกรอบในการกำหนดการดำเนินชีวิตและเป็นเรื่องที่ศึกษาสั่งสมประสบการณ์ต่าง ๆ เป็นระบบขึ้นมา เช่น ระบบวัฒนธรรมทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ประเพณีที่สืบทอดต่อกันมา”

ศาสตราจารย์พระยาอนุมานราชธน หรือเสฐียรโกเศศ ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมว่า วัฒนธรรมคือวิถีหรือทางดำเนินแห่งชีวิตของชุมชนหมู่หนึ่ง ซึ่งอยู่ร่วมกันในที่หนึ่งหรือประเทศหนึ่งโดยเฉพาะ (เสฐียรโกเศศ 2515, 9)

พระเทพเวที (ประยुทธ ปยุตโต) ได้แสดงไว้ในปาฐกถา 100 ปี พระยาอนุมานราชธน เรื่อง “วัฒนธรรมกับการพัฒนา” เมื่อวันที่ 14 ธันวาคม 2531 ณ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย มีดังนี้

1. วัฒนธรรมเป็นผลรวมของการสั่งสมสิ่งสร้างสรรค์ ภูมิ
ธรรม และภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมาของสังคมนั้น ๆ

2. วัฒนธรรมรวมไปถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ทั้งหมดของ
สังคม ตั้งแต่ภายในจิตใจของคน ค่านิยม คุณค่าทางจิตใจ
คุณธรรม ลักษณะนิสัย แนวความคิด สติปัญญา ท่าที วิธี
ปฏิบัติของมนุษย์ต่อร่างกายและจิตใจของคน ลักษณะ
ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ตลอดจนจนความรู้ ความเข้าใจ
ท่าทีการมอง และการปฏิบัติของมนุษย์ต่อสิ่งแวดล้อม

3. วัฒนธรรมเป็นการสั่งสมประสบการณ์ความรู้
ความสามารถ ภูมิธรรม ภูมิปัญญาทั้งหมดที่ช่วยให้มนุษย์ใน
สังคมนั้น ๆ อยู่รอด และเจริญสืบต่อมาได้ และเป็นอยู่อย่าง
เป็นในปัจจุบัน

4. วัฒนธรรม คือประสบการณ์ ความรู้ ความสามารถที่
สังคมนั้นมีอยู่ หรือทั้งหมดของสังคม

เซอร์ เอ็ดเวิร์ด บี ไทเลอร์ (Sir Edward B. Tylor)
ศาสตราจารย์ทางมานุษยวิทยาคนแรกของโลกชาวอังกฤษ
ได้ให้ความหมายของคำว่า “วัฒนธรรม” อย่างชัดเจนเป็นครั้งแรกเมื่อ ค.ศ. 1871 ว่า “วัฒนธรรม คือผลรวมของระบบความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ จริยธรรม ประเพณี ตลอดจนความสามารถ และอุปนิสัยต่าง ๆ ซึ่งเป็นผลมาจากการเป็นสมาชิกของสังคม”

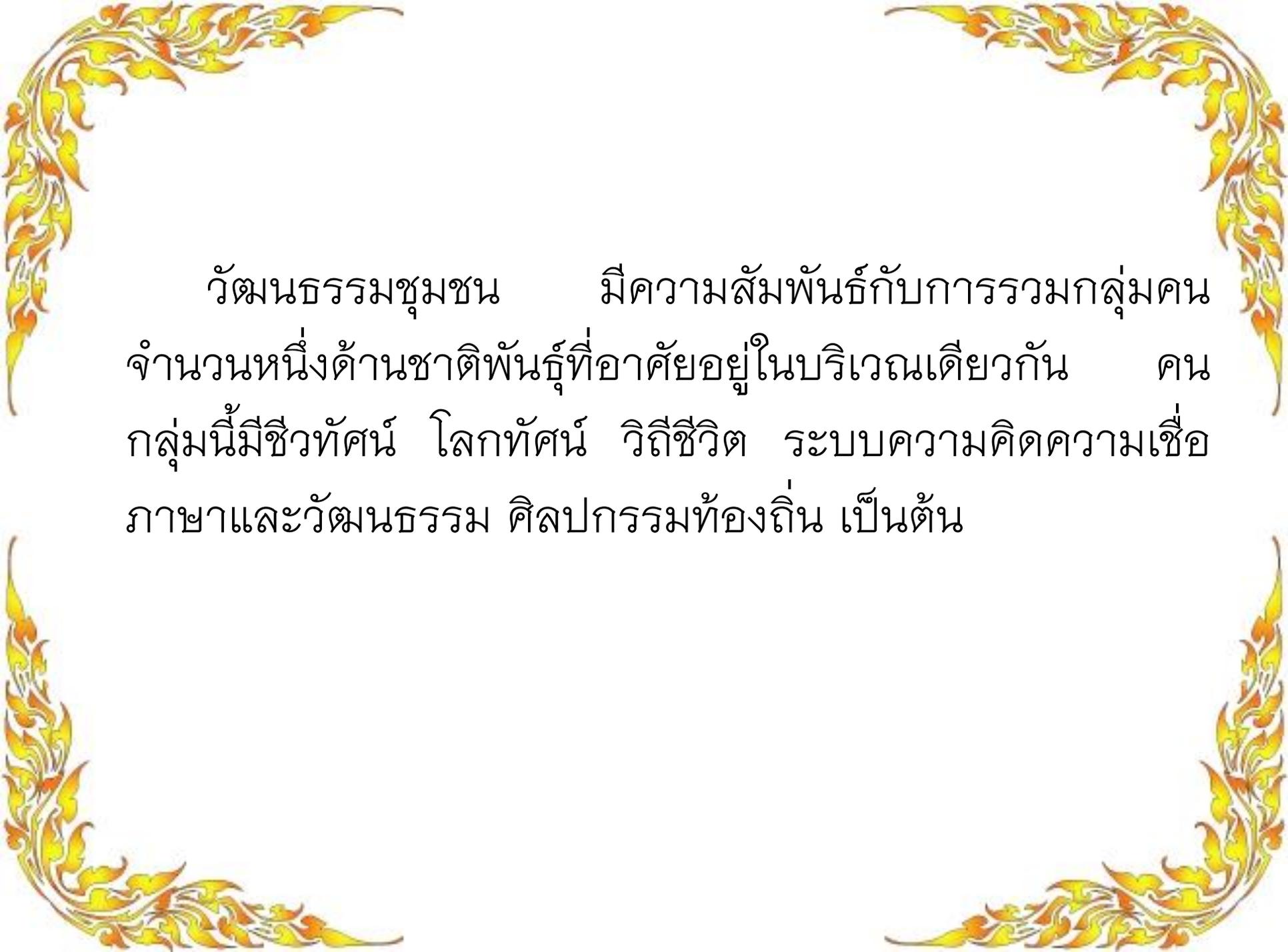
1. กลุ่มอนุรักษ์นิยม กลุ่มนี้มองวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นมรดกของคนที่สมควรทำการสืบสาน สืบทอดสืบไปอย่างต่อเนื่องโดยเฉพาะวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรม เช่น การอนุรักษ์สิ่งของที่มีอายุยาวนานของคนรุ่นก่อน เป็นต้น

2. กลุ่มนักพัฒนา ในกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่ให้ความสำคัญในผลผลิตจากภูมิปัญญาของคน ระบบคิด วิถีชีวิตและการดำรงอยู่ของกลุ่มคนในแต่ละพื้นที่ ซึ่งแตกต่างกันไปตามลักษณะภูมิสังคม

3. กลุ่มนักท่องเที่ยว ในกลุ่มนี้จะให้ความสำคัญใน
วัฒนธรรมทางศิลปะเพื่อมองความสวยงามและนำไป
ประยุกต์กับการใช้ชีวิต ดังปรากฏในการชมนาฏศิลป์ ดนตรี
ของชนเผ่าต่าง ๆ การใช้เสื้อผ้าของชาติพันธุ์ที่แตกต่างจาก
ตน การออกแบบเสื้อผ้าโดยใช้การตกแต่งแบบชนเผ่า เป็นต้น

4. กลุ่มนักมานุษยวิทยา ในกลุ่มนี้ได้ให้ความสำคัญให้
วัฒนธรรมคือวิถีชีวิตของคนในสังคม การศึกษาผลิตทาง
ปัญญาได้ศึกษาแบบแยกส่วนเฉพาะด้านภาษาหรือด้าน
ศิลปะ หากได้ทำการศึกษาความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและ
วัฒนธรรมในส่วนที่เป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมกับวัฒนธรรมใหม่
ซึ่งการเปลี่ยนแปลงสามารถอธิบายได้อย่างมีเหตุผล

วัฒนธรรมท้องถิ่น มีความสัมพันธ์กับชุมชนซึ่งหมายถึง กลุ่มคน
ที่อยู่ร่วมกันในที่หนึ่ง ๆ มีความสนใจร่วมกัน มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน
โดยมีวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ยึดถือร่วมกันในชุมชน
ความเป็นท้องถิ่นได้รวมชุมชนในละแวกเดียวกันโดยจำแนกตาม
สภาพภูมิศาสตร์ ชาติพันธุ์ของกลุ่มคน ภาษาที่ใช้ร่วมกันก่อให้เกิด
ลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมที่สามารถจำแนกเป็นวัฒนธรรม
ภาคเหนือ วัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ วัฒนธรรมภาคกลาง
และวัฒนธรรมภาคใต้ เป็นต้น วัฒนธรรมท้องถิ่นได้ถูกนำไปใช้
ร่วมกับคำว่าวัฒนธรรมพื้นเมือง ซึ่งจำแนกตามสภาพภูมิศาสตร์และ
ให้กำหนดขอบเขตของการศึกษาวัฒนธรรม

วัฒนธรรมชุมชน มีความสัมพันธ์กับการรวมกลุ่มคน
จำนวนหนึ่งด้านชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในบริเวณเดียวกัน คน
กลุ่มนี้มีชีวิตทัศน์ โลกทัศน์ วิถีชีวิต ระบบความคิดความเชื่อ
ภาษาและวัฒนธรรม ศิลปกรรมท้องถิ่น เป็นต้น

วัฒนธรรมชุมชนมีความเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมพื้นบ้านที่
อาจจำแนกย่อยตามสภาพของเชื้อชาติ ชาติพันธุ์ ดังนั้น
วัฒนธรรมชุมชนจึงถูกนำไปใช้กับคำว่า วัฒนธรรมพื้นบ้าน
ซึ่งในประเทศไทยจำแนกย่อยเป็นวัฒนธรรมล้านนา
วัฒนธรรมอีสานเหนือ วัฒนธรรมอีสานใต้ วัฒนธรรมภาค
กลางตอนบน วัฒนธรรมภาคกลาง วัฒนธรรมภาคใต้ และ
วัฒนธรรมใน 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นต้น

• 2. ความหมายของคำว่า ภูมิปัญญาไทยและภูมิปัญญา ท้องถิ่น

ในการศึกษาความหมายจากนิยามศัพท์และการขยาย
ความหมายของคำว่าภูมิปัญญาที่สัมพันธ์กับคนและท้องถิ่น ใน
ที่นี่ได้ประมวลไว้ 2 ส่วน กล่าวคือ 1) ความหมายตามรากศัพท์
2) การขยายความจากผู้รู้และนักวิชาการ ซึ่งปรากฏอย่าง
หลากหลายสรุปได้ดังนี้

2.1 ความหมายตามศัพท์บัญญัติ ซึ่งราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายว่า “ภูมิปัญญา (พุม -) น. พื้นความรู้ ความสามารถ” (ราชบัณฑิตยสถาน 2545 : 621)

2.2 ความหมาย ซึ่งเกิดจากการขยายความของผู้รู้และ นักวิชาการที่ให้ไว้อย่างหลากหลาย ในที่นี้นำเสนอไว้ใน ความหมายของภูมิปัญญาของนักวิชาการสาขาสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ อาทิ

เอกวิทย์ ณ ถลาง (เอกวิทย์ ณ ถลาง 2540, 11-12) ภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจน ที่กลุ่มชนได้มาจากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ในการปรับตัวและดำรงชีพในระบบนิเวศน์ หรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคม วัฒนธรรม ที่ได้มีพัฒนาการสืบสานกันมา

เสรี พงศ์พิศ (2547, 117 – 118) ภูมิปัญญา หมายถึง
ที่ตั้งของปัญญาอันเป็นที่มาของวิถีชีวิต วิธีคิด วิธีปฏิบัติ อัน
อยู่ภายใต้การมองโลก มองชีวิตแบบหนึ่งและได้ชี้ชัดในเชิง
ความหมายเชิงปรัชญา องค์ความรู้และการนำไปใช้ โดย
จำแนกไว้ 3 มิติ

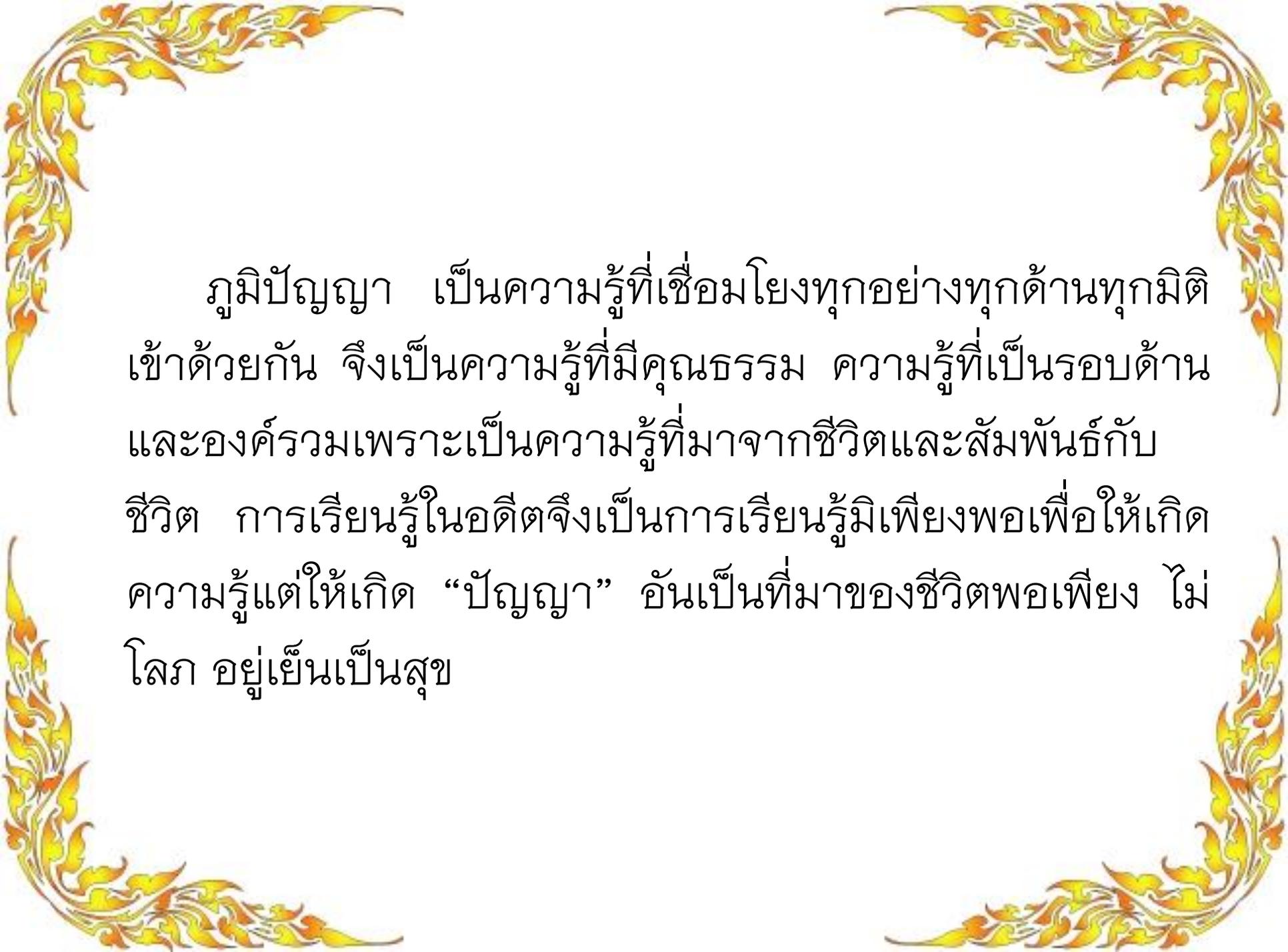
มิติแรก ความหมายภูมิปัญญาในเชิงปรัชญา หมายถึง
ความรู้ต่าง ๆ ที่สืบทอด ถ่ายทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษที่คน
รุ่นต่อ ๆ มาจนถึงปัจจุบันนี้ได้อนุรักษ์ ฟื้นฟู ประยุกต์ รวมทั้ง
สร้างสรรค์ให้เกิดเป็นองค์ความรู้ใหม่ในสังคม ผสมผสานกัน
ระหว่างความรู้ที่มาจากที่อื่น ๆ ทั่วโลก

มิตีที่สอง ความหมายในฐานะองค์ความรู้ไว้ว่า ภูมิ
ปัญญา หมายถึง ความรู้เฉพาะเรื่อง เฉพาะอย่างของท้องถิ่น
ที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ

มิตีที่สาม ความหมายในการนำไปใช้ ภูมิปัญญาเป็น
ศาสตร์และศิลป์ในการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน เป็นต้นคิดใน
การกำหนดคุณค่าและจริยธรรมที่สั่งสมจากบรรพชนมาสู่ชน
รุ่นหลังจากต่อเนื่อง

สรุปความหมายของภูมิปัญญาไว้ว่า ภูมิปัญญาเป็น
ศาสตร์ คือ ความรู้เกี่ยวกับการดำเนินชีวิต ปัจจัยสี่ การทำ
มาหากิน การอยู่ร่วมกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและการอยู่
ร่วมในสังคม

ภูมิปัญญาเป็นศิลป์ คือ ความรู้ที่มีคุณค่าดีและงานที่
ผู้คนได้คิดค้นขึ้นมาไม่ใช่ด้วยสมองเพียงอย่างเดียว แต่ด้วย
อารมณ์ ความรู้สึก และจิตวิญญาณ

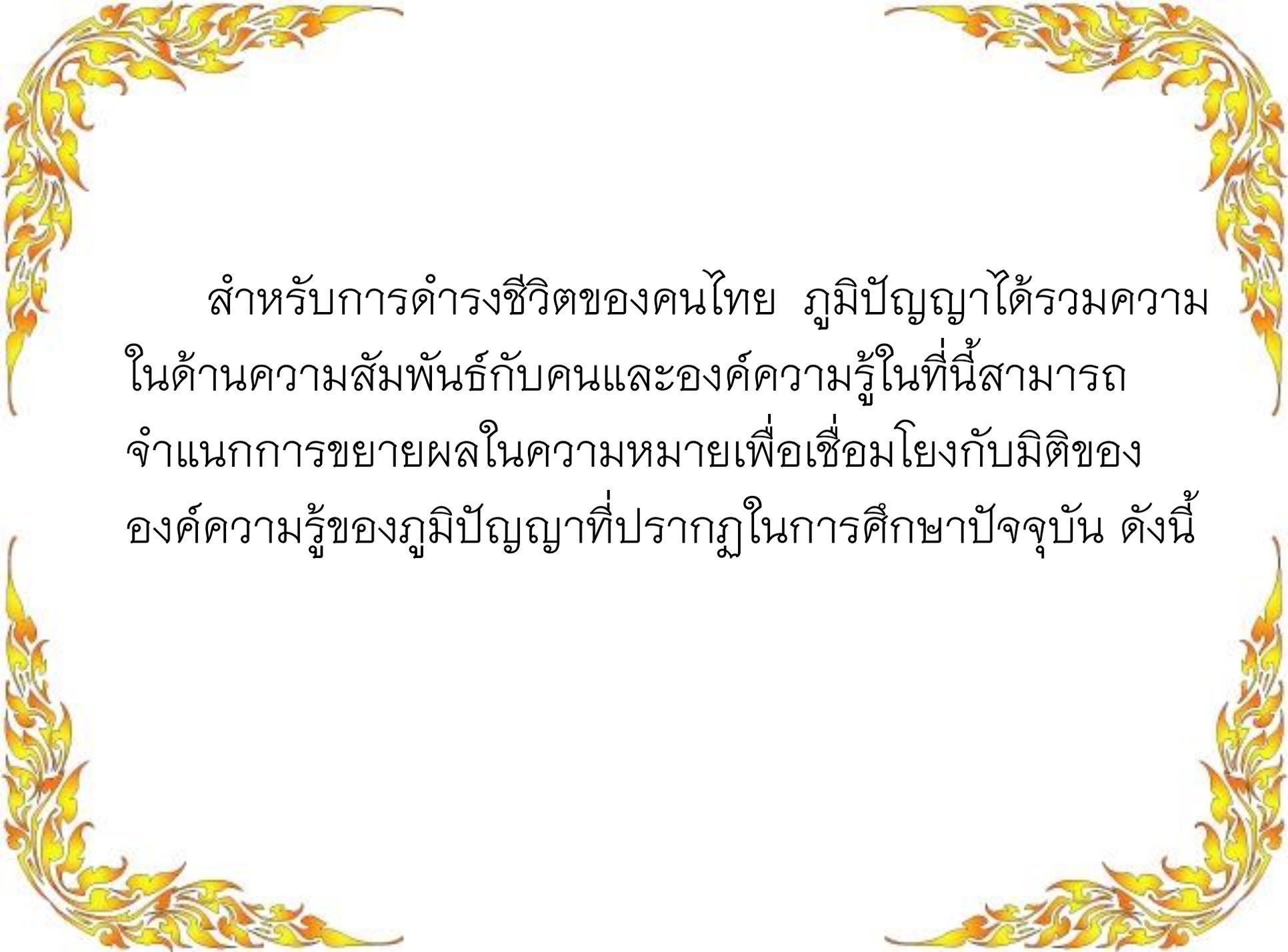
ภูมิปัญญา เป็นความรู้ที่เชื่อมโยงทุกอย่างทุกด้านทุกมิติ
เข้าด้วยกัน จึงเป็นความรู้ที่มีคุณธรรม ความรู้ที่เป็นรอบด้าน
และองค์รวมเพราะเป็นความรู้ที่มาจากชีวิตและสัมพันธ์กับ
ชีวิต การเรียนรู้ในอดีตจึงเป็นการเรียนรู้เพียงพอเพื่อให้เกิด
ความรู้แต่ให้เกิด “ปัญญา” อันเป็นที่มาของชีวิตพอเพียง ไม่
โลภ อยู่เย็นเป็นสุข

วิรุณ ตั้งเจริญ และคณะ (2544 : 61-62) ได้ให้ความหมายภูมิปัญญาหมายถึง “ปัญญา” ที่ติดดิน (ภูมิ = แผ่นดิน) มีคุณค่าบนโลกตามความเป็นจริง ภูมิปัญญาเป็นนามธรรม สะท้อนสู่พฤติกรรม วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ศิลปะ และวัตถุที่มนุษย์สร้างขึ้น

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541, 17-19) ได้ให้ความหมาย ภูมิปัญญาเป็นเรื่องที่สั่งสมมาตั้งแต่อดีตเป็นเรื่องการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติแวดล้อม คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติโดยผ่านกระบวนการทางจารีตประเพณี วิถีชีวิตการทำมาหากินและพิธีกรรมต่าง ๆ ทุกอย่าง เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างความสัมพันธ์เหล่านั้น

ชยันต์ วรรณະภูติ ได้ให้ความหมาย ภูมิปัญญาไว้ว่า
เป็นความรู้ที่สั่งสมจากอดีต ซึ่งเชื่อว่าเป็นความรู้แท้ที่ถูกล
พิสูจน์ด้วยกาลเวลา เช่น วัฒนธรรมเป็นภูมิปัญญาที่สะสม
จากการปฏิบัติจริงและถ่ายทอดกันมาเป็นเวลาช้านาน
ความรู้ของมนุษย์ไม่ได้มีแต่ที่เกิเกิดขึ้นจากการทดลองใน
ห้องทดลองทางวิทยาศาสตร์เท่านั้น

กล่าวโดยสรุปแล้วคำว่า ภูมิปัญญาคือผลผลิตทาง
ปัญญาที่ส่งผลให้มาดำรงอยู่และปรับเปลี่ยนให้เหมาะสม
กับภูมิลักษณะของแต่ละแห่ง มีการสืบสาย สืบทอดจาก
คนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง ก่อให้เกิดเป็นความรู้จาก
ประสบการณ์ที่มีประโยชน์แก่การดำรงชีวิตอย่างยั่งยืน

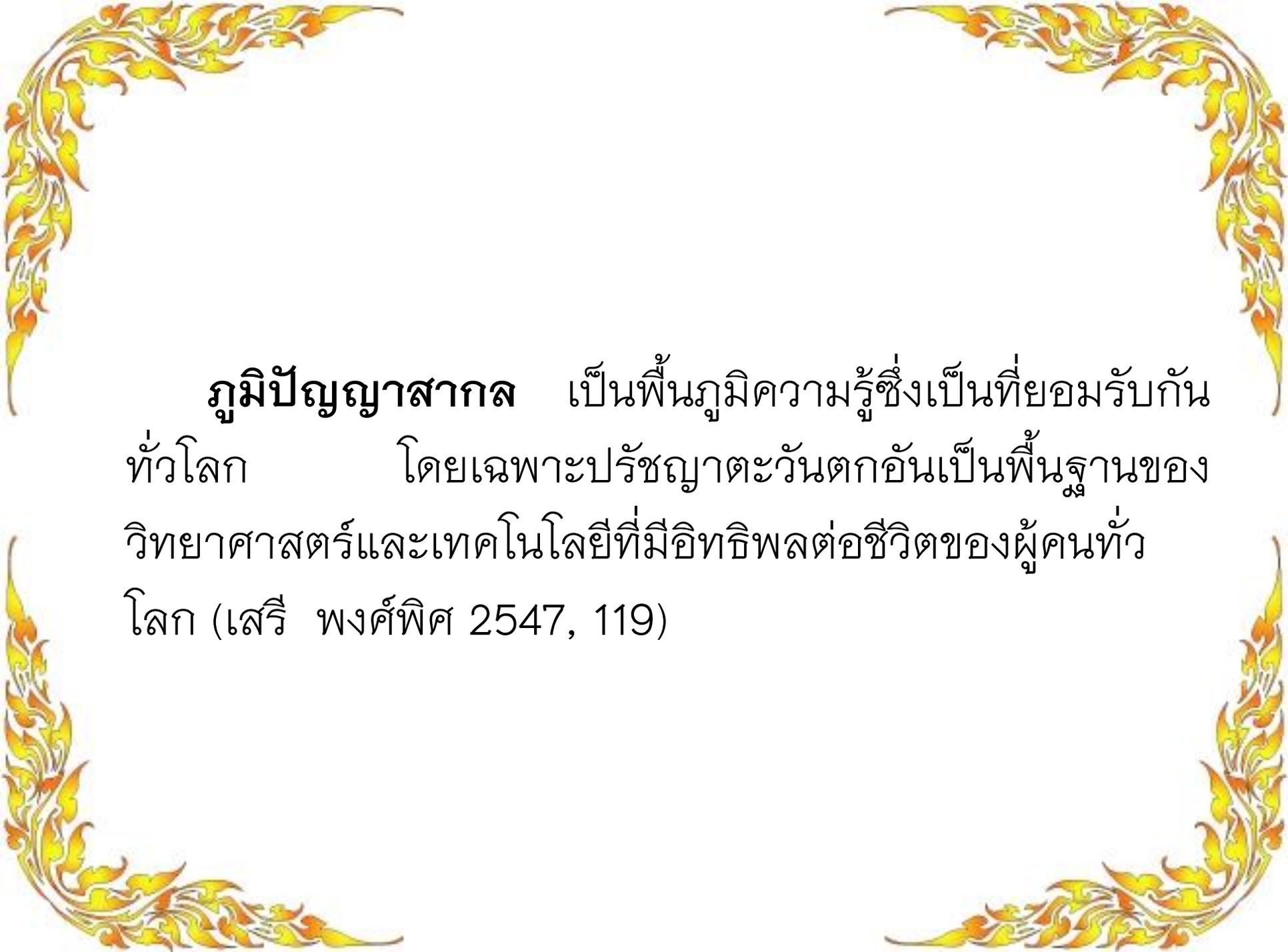
A decorative border consisting of stylized floral and leaf motifs in shades of yellow and orange, positioned in the four corners of the page.

สำหรับการดำรงชีวิตของคนไทย ภูมิปัญญาได้รวมความ
ในด้านความสัมพันธ์กับคนและองค์ความรู้ในที่นี่สามารถ
จำแนกการขยายผลในความหมายเพื่อเชื่อมโยงกับมิติของ
องค์ความรู้ของภูมิปัญญาที่ปรากฏในการศึกษาปัจจุบัน ดังนี้

ภูมิปัญญาสังสม หมายถึง องค์ความรู้ในการดำรงชีวิต
ของกลุ่มคนซึ่งมีความรู้ในพื้นที่ภูมิ เรียงรู้ ปรับตัว และ
สร้างสรรค์วัฒนธรรมให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของ
ท้องถิ่น มีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับคนในวัฒนธรรมอื่นได้
อย่างเหมาะสม (เอกวิทย์ ณ ถลาง 2540, 12-13)

ภูมิปัญญาใหม่ หมายถึง องค์ความรู้จากวิทยาศาสตร์
และเทคโนโลยีซึ่งรับมาจากชาติตะวันตกได้เข้ามามีอิทธิพล
กับภูมิปัญญาดั้งเดิม ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในสังคม
และเศรษฐกิจ ซึ่งส่งผลกระทบต่อรากเหง้าทางวัฒนธรรม

ภูมิปัญญาไทย หมายถึง รากฐานปรัชญาชีวิตของคน
ไทย ประกอบด้วย ความรู้ความสามารถต่าง ๆ ที่แสดงออก
ในวิถีชีวิตของคนไทย ดังที่ปรากฏในจารีตประเพณี
วัฒนธรรมความเป็นอยู่ อาคารบ้านเรือน เสื้อผ้า ยารักษา
โรค เครื่องมือในการทำมาหากิน ศิลปะการแสดง สิ่งเหล่านี้
เป็นฐานความคิด ความฝัน ความใฝ่ฝัน และความเป็นไทย
(เสวี พงศ์พิศ 2547, 118)

ภูมิปัญญาสากล เป็นพื้นภูมิความรู้ซึ่งเป็นที่ยอมรับกัน
ทั่วโลก โดยเฉพาะปรัชญาตะวันตกอันเป็นพื้นฐานของ
วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่มีอิทธิพลต่อชีวิตของผู้คนทั่ว
โลก (เสรี พงศ์พิศ 2547, 119)

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ที่เกิดจาก
ประสบการณ์ในชีวิตของคนเราผ่านกระบวนการศึกษา
สังเกต ศึกษาวิเคราะห์ จนเกิดปัญหาและตกผลึกเป็นองค์
ความรู้ที่ประกอบขึ้นมาจากความรู้เฉพาะหลาย ๆ เรื่อง ซึ่ง
ความรู้ดังกล่าวมิได้แยกย่อยออกในรูปของศาสตร์เฉพาะ
สาขาวิชาต่าง ๆ จึงอาจกล่าวได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็น
ความรู้ที่มีอยู่ในสังคม ชุมชนและในตัวของตัวเอง เมื่อนำมาใช้
ก่อให้เกิดการยอมรับ ถ่ายทอดและพัฒนาจากคนรุ่นใหม่ตาม
ยุคสมัย

ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ของชาวบ้าน ซึ่ง
เรียนรู้มาจาก ปู่ ย่า ตา ยาย ญาติพี่น้องและความเฉลียว
ฉลาดของแต่ละคน หรือผู้มีความรู้ในท้องถิ่นต่าง ๆ ภูมิ
ปัญญาชาวบ้านเป็นเรื่องการทำมาหากิน เช่น การจับปลา
การจับสัตว์ การปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ การทอผ้า การทำ
เครื่องมือเกษตร

เมื่อประมวลและสรุปความหมายของคำว่าวัฒนธรรม และภูมิปัญญาแล้ว ข้อสรุปซึ่งเป็นความหมายร่วมของคำดังกล่าวกับการขยายผลในการศึกษาวิชาท่องถิ่นศึกษา สาระสำคัญขององค์ความรู้ดังกล่าวนี้กล่าวเป็นแนวคิด (concept) ดังนี้

1. เป็นระบบที่พัฒนาจากความคิดซึ่งสังคมมนุษย์สร้างขึ้นและกำหนดในกลุ่มระหว่างสมาชิกของสังคม มีการสืบทอด ถ่ายทอดโดยการเรียนรู้ ซึมซับและการอบรมขัดเกลาในกลุ่มคนเดียวกัน

2. เป็นฐานรากทางความคิดซึ่งก่อให้เกิดรูปลักษณ์ของ
ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อในศาสนา การประดิษฐ์
คิดค้นในภูมิภาค สิ่งประดิษฐ์และสถาปัตยกรรม ตลอดจน
การดำรงชีวิตของคนในการปรับตัวกับการสร้างปัจจัยสี่ เพื่อ
ตอบสนองความต้องการของแต่ละพื้นที่

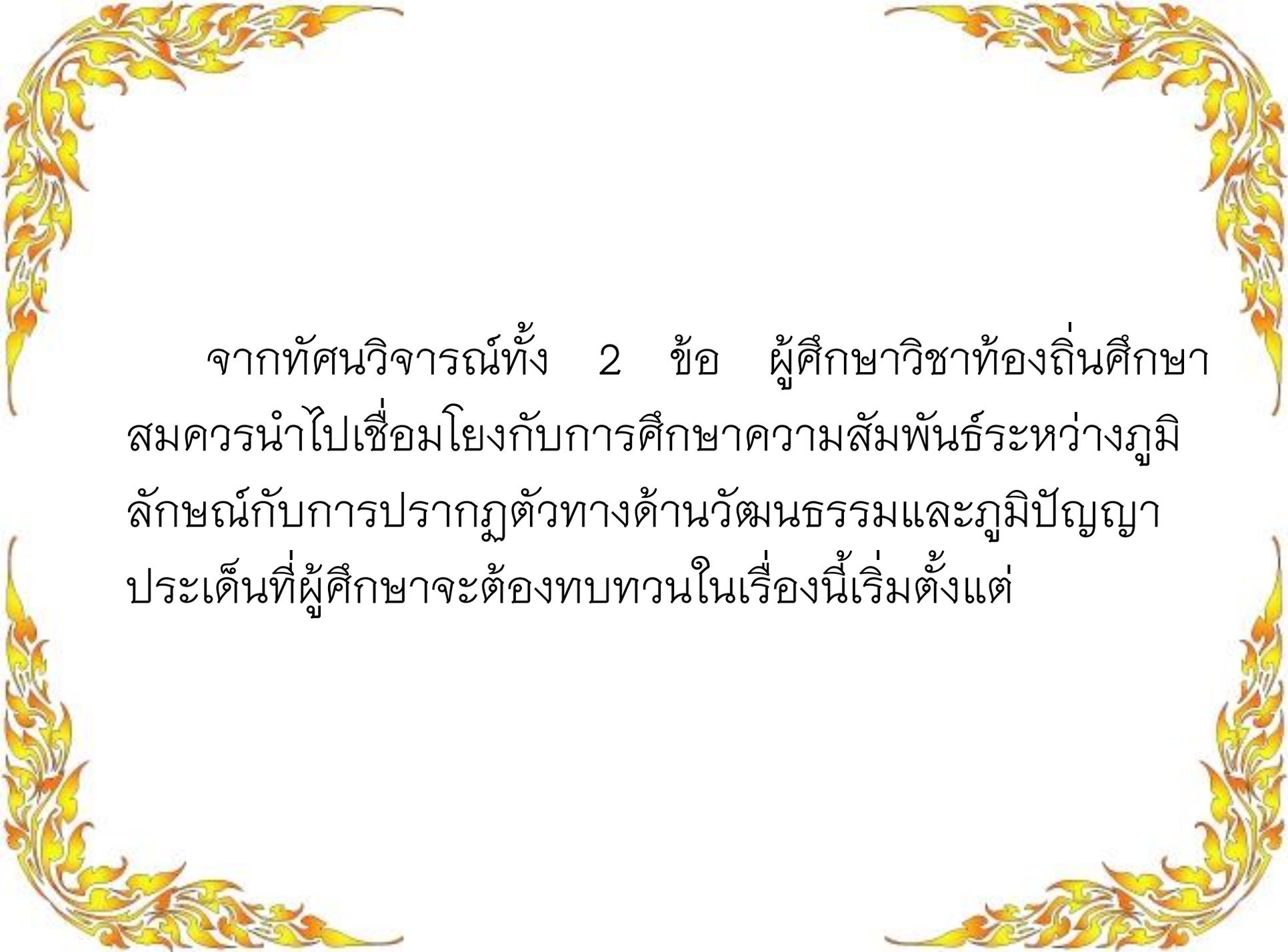
3. เป็นองค์รวมของความรู้หลักสำหรับการดำรงชีวิตที่
สามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงในเชิง
สร้างสรรค์และก่อให้เกิดประโยชน์แก่คนในสังคม

3. ทศนวิจารณ์ในความหมายและความเข้าใจ เกี่ยวกับวัฒนธรรมและภูมิปัญญา

มุมมองของนักวิชาการและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการ
ดูแลและรับผิดชอบงานวัฒนธรรมและภูมิปัญญามาร่วม
ศึกษาวิพากษ์วิจารณ์ในเรื่องนี้ ซึ่งข้อเสนอมีดังนี้

1. วัฒนธรรมและภูมิปัญญากลายเป็นภาพหนึ่ง ซึ่ง
หมายถึงการขาดพลังในการขับเคลื่อน เมื่อกล่าวถึง
วัฒนธรรม ภาพลักษณ์ที่ปรากฏจะรวมความวัฒนธรรมซึ่ง
ตั้งอยู่บนพื้นฐานของงานราชการโดยมีผู้ปฏิบัติเป็นข้าราชการ
หรือเมื่อกล่าวถึงภูมิปัญญาได้ละเลยความสัมพันธ์ระหว่างคน
กับชุมชน ตลอดจนความรู้ดั้งเดิมที่เป็นประโยชน์แก่การ
พัฒนา

2. ขาดความเข้าใจในการนำภูมิปัญญาไปใช้เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ในที่นี้หมายถึงความเข้าใจในที่มาของคำว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งโดยทั่วไปจะเจาะจงเพื่อแสดงความเป็นเจ้าของโดยระบุเฉพาะพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง หากพิจารณาในทางปฏิบัติแล้วพบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นมิใช่ของชุมชนใดชุมชนหนึ่ง แต่เป็นของชุมชนหลายชุมชนที่มีพื้นที่ธรรมชาติร่วมกัน ในการปรับตัวต่อระบบนิเวศน์ทำให้เกิดการสร้างองค์ความรู้มาใช้ร่วมกัน

จากทัศนวิจารณ์ทั้ง 2 ข้อ ผู้ศึกษาวิชาท่องถิ่นศึกษา
สมควรนำไปเชื่อมโยงกับการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภูมิ
ลักษณะกับการปรากฏตัวทางด้านวัฒนธรรมและภูมิปัญญา
ประเด็นที่ผู้ศึกษาจะต้องทบทวนในเรื่องนี้เริ่มตั้งแต่

1. มีพลังภายในซึ่งประกอบด้วยคนในท้องถิ่นเป็นพลังในการขับเคลื่อนกระบวนการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยใช้ประโยชน์ขององค์ความรู้ดั้งเดิมไปขยายผลกับการดำรงชีวิต และสามารถนำไปเชื่อมโยงกับการพัฒนาท้องถิ่นในปัจจุบันได้ ผลของการดำเนินการก่อให้เกิดการเรียนรู้ แลกเปลี่ยน พร้อมการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นกับชุมชน

2. ให้การศึกษาเพื่อให้เกิดความเข้าใจและนำไปใช้เพื่อ
การพัฒนา โดยผู้ศึกษาทบทวนความเข้าใจในความหมายของ
ชุมชน ภูมิปัญญา พื้นที่และนิเวศน์วัฒนธรรม

ชุมชนคือ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนในพื้นที่ภายใน
ภูมิปัญญา คือ ผลผลิตจากคนภายในชุมชนที่ปรับตัว
กับพื้นที่อยู่อาศัย

พื้นที่อยู่อาศัย คือ พื้นที่สาธารณะที่คนในชุมชนมีสิทธิในการใช้ การเรียนรู้ร่วมกันและปรับตัวให้เข้ากับสภาพธรรมชาติ ซึ่งมีใช้จำกัดความหมายในวงแคบที่ระบุว่า พื้นที่เป็นเพียงพื้นที่ภายในชุมชนเท่านั้น

นิเวศน์วัฒนธรรม คือ การปรับตัวของคนในชุมชนที่มีต่อสภาพแวดล้อม ซึ่งสังเกตได้จากการตั้งชื่อสถานที่ต่าง ๆ ตามความเป็นจริงทางธรรมชาติของคนในท้องถิ่น

3. การเคารพในความรู้ดั้งเดิมของพื้นที่โดยการเรียนรู้ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่ง นอกเหนือธรรมชาติ การศึกษา ซึ่งให้ความสัมพันธ์ในภูมิสังคมพร้อม ทั้งการเปลี่ยนแปลงทัศนคติในความหมายของชุมชนในภาพลักษณ์ใหม่ เพื่อให้เกิดผลดีในการรวมความเป็นชุมชน การรู้จักธรรมชาติและ การปรับตัวต่อระบบนิเวศน์ หากได้มีการทบทวนและเรียนรู้การปรับตัว ต่อระบบนิเวศน์ ความยั่งยืนจากการศึกษาจะสนับสนุนการมองเห็น ประโยชน์ของภูมิปัญญาและถือปฏิบัติเป็นวิถีชีวิตของคนชุมชน ซึ่งจะ ก่อให้เกิดเป็นวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต

4. กรอบและแนวคิดของวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นใช้
หลักการความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน ซึ่งรวมกลุ่มกัน
พื้นที่ภายในได้มีการปรับตัวในการดำรงอยู่ในพื้นที่ ลักษณะ
ปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติและคนกับสิ่งที่
ปรากฏนอกเหนือธรรมชาติ การเรียนรู้ การถ่ายทอด องค์
ความรู้ซึ่งตกผลึกเป็นผลผลิตทางปัญญาของชุมชน

5. การศึกษาวัฒนธรรมและภูมิปัญญาในยุคปัจจุบันสมควรขยายผลในการนำความรู้ในยุคโลกาภิวัตน์ไปต่อยอดเพื่อการขยายผล โดยที่ความรู้จากยุคโลกาภิวัตน์มิได้เข้าไปทำลายหรือปฏิเสธความรู้ดั้งเดิมของชุมชนและท้องถิ่น

6. การเชื่อมโยงองค์ความรู้ดั้งเดิมกับองค์ความรู้ใหม่เป็นการเสริมให้คุณค่าความรู้ดั้งเดิมและนำไปสู่การรับ ปรับ เปลี่ยน ที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน เสริมสร้างความเข้มแข็งและมีพลังในการพัฒนาอย่างยั่งยืน

การสืบค้นข้อมูลวัฒนธรรมและภูมิปัญญา

1. ความสำคัญของการสืบค้นและปัจจัยพื้นฐานในการศึกษา

การสืบค้นข้อมูลวัฒนธรรมและภูมิปัญญามีความสำคัญในการอนุรักษ์ความเป็นรูปธรรมดั้งเดิม และการเชื่อมโยงกับองค์ความรู้ซึ่งเป็นสากลกล่าวได้ 5 หลักการ ชยันต์ วรรธฤติกกล่าวคือ

1. ให้ความสำคัญคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมในชุมชน
2. มองเห็นคุณค่าในระบบคิดและภูมิปัญญาภายในชุมชน รวมถึงความเป็นอัตลักษณ์ของแต่ละพื้นที่และกลุ่มชาติพันธุ์
3. มองเห็นการปรับตัวและพัฒนาการของชุมชนในพื้นที่
4. การนำไปปรับใช้ให้สอดคล้องกับภาวะปัจจุบันโดยการ เชื่อมโยง ต่อยอดให้สอดคล้องกับการปรับเปลี่ยนของกระแส โลกยุคโลกาภิวัตน์
5. จัดระบบ วิธีการให้การคุ้มครองได้อย่างถูกต้อง

2. ที่มาของการสืบค้นข้อมูลทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญา

2.1 เริ่มแรกก่อนที่จะมีการจัดเก็บข้อมูลในเชิงศาสตร์ การสื่อสารและการถ่ายทอดของมนุษย์เริ่มต้นจากการบอกเล่า การเล่าเรื่อง ต่อมาได้มีการนำมาเขียนเป็นเรื่องในแต่ละท้องถิ่น จนปรากฏเป็นตำนานบ้าน ตำนานเมือง ตำนานท้องถิ่น เป็นต้น และก่อให้เกิดการสังสม การเรียนรู้ ซึ่งเอกวิทย์ ณ ถลาง ได้กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไว้ 9 วิธี (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2545 60-64) ดังนี้

วิธีแรก การลองผิดลองถูกโดยการสังเกตจากสิ่งรอบข้าง โดยเฉพาะเมื่อสัตว์กินพืช แมวกินหญ้า หมากินตะไคร้ คนจะลองกินตาม

วิธีที่สอง เรียนรู้จากการปฏิบัติจริง เช่น การทำนา ทำไร่ ปลูกบ้าน ทอเสื่อ จับปลา ล่าสัตว์แล้วสั่งสมความรู้ความสันทัดไว้

วิธีที่สาม สาธิตวิธีการและการบอกเล่า ซึ่งเกิดจากการเรียนรู้ในครอบครัวและการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ การช่วยเหลือ การทำนาตั้งแต่วัยเยาว์จึงส่งผลให้รู้ขั้นตอนการทำนา โดยการซึมซับ

วิธีที่สี่ สร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์ โดยการจัดทำไว้เป็นตำราฯ สมุนไพรและมอบให้ลูกหลานที่สนใจไว้ศึกษาและใช้ในรุ่นต่อไป

วิธีที่ห้า เรียนรู้โดยพิธีกรรม การกระทำพิธีกรรมเป็นการสั่งสมคุณค่าในการดำรงชีวิต พิธีกรรมทุกพิธีกรรมจะให้ความสำคัญในด้านการพัฒนาจิตใจที่มีการสั่งสมประสบการณ์ก่อให้เกิดรากฐานทางวัฒนธรรม ดังเช่น พิธีการแต่งงาน พิธีการในงานศพ การบวชป่า สืบชะตาแม่น้ำ พิธีกรรมลักษณะนี้ได้ถ่ายทอดภูมิปัญญาและเป็นการจรรโลงสังคม

วิธีที่หก ใช้หลักคำสอนและการปฏิบัติ

เพื่อให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข ดังเช่นการประพฤติปฏิบัติตนโดยไม่ผิดศีลธรรม นับเป็นภูมิปัญญาหนึ่งซึ่งอบรมจิตใจให้คนอยู่ร่วมกันได้โดยใช้ศาสนธรรมคำสอนให้เกิดความดีสุขและคุณภาพในการดำรงชีวิต

วิธีที่เจ็ด การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์กัน

ระหว่างคนในสังคมต่างวัฒนธรรม การเรียนรู้วัฒนธรรมจีนอินเดียในด้านการใช้ชีวิตในระดับบุคคล ชุมชน ภูมิภาคภายในและภายนอกประเทศ

วิธีที่แปด การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม พิธีกรรมที่ปฏิบัติใน
สังคมตามความเชื่อที่สั่งสมจากบรรพชน ในทางพิธีกรรมหลักศา
สนธรรมสามารถนำมาเชื่อมโยงให้เกิดความเป็นรูปธรรมที่เป็น
ประโยชน์แก่สังคมโดยรวมได้ดังปรากฏในการสืบชะตาแม่น้ำ
การบวชป่า การทอดผ้าป่า การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมใน
พิธีกรรมที่ปรากฏสามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในบริบททาง
สังคมใหม่ได้

วิธีที่เก้า ครูพักลักจำ การเรียนรู้จากครู ลอกเลียนแบบใน
จุดเด่นนำไปต่อยอดและสืบสาน

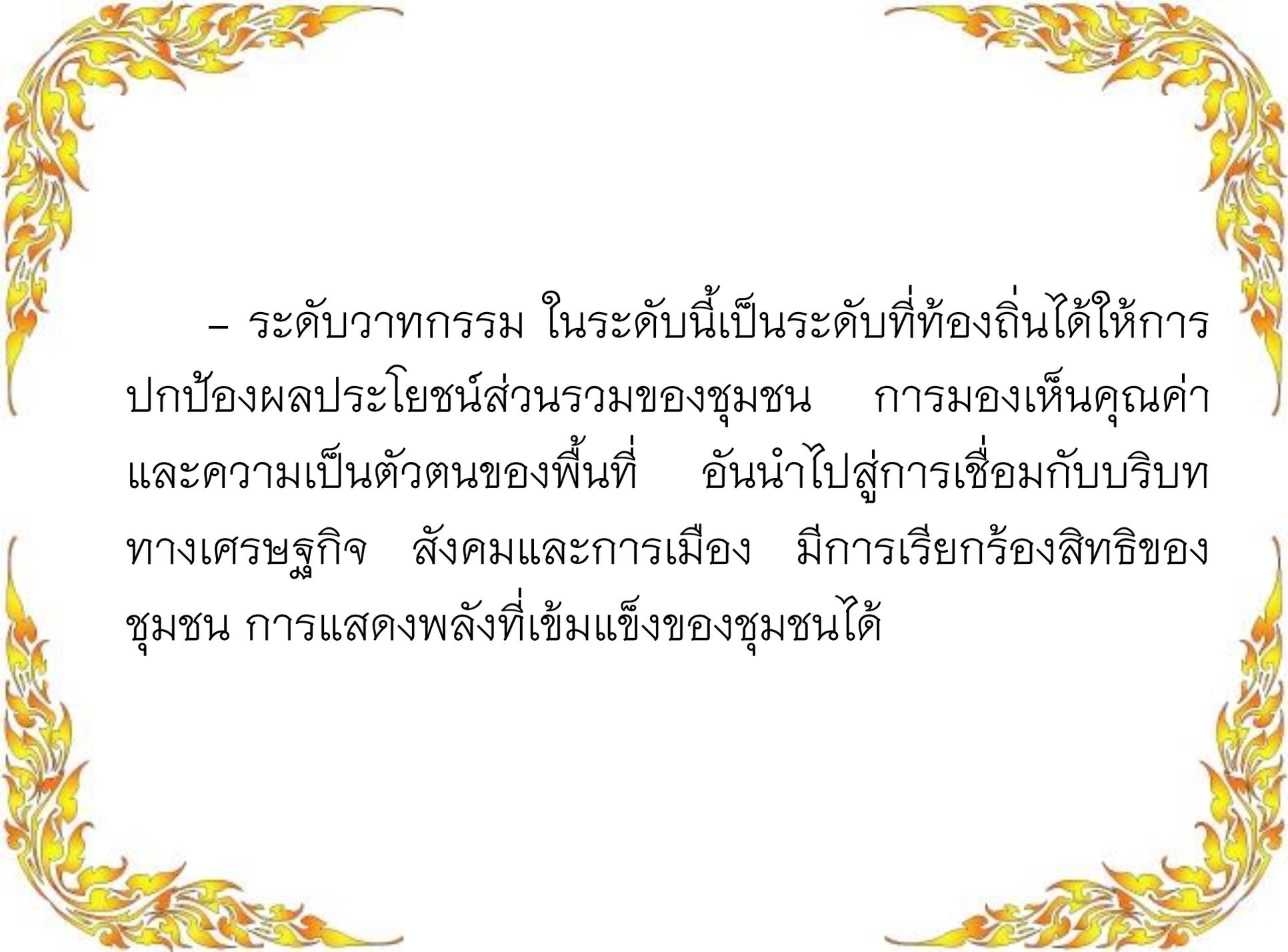
ตารางที่ 4.1 สรุปความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการเรียนรู้กับการเชื่อมโยงด้านภูมิปัญญาและวัฒนธรรมชุมชน

กระบวนการเรียนรู้/พฤติกรรม	ระบบคิดและประเภทภูมิปัญญาที่ปรากฏ	ลักษณะของวัฒนธรรมชุมชน
1. การลองผิด ลองถูก (สังเกต)	ด้านอาหารการกิน ด้านการแพทย์แผนไทย	- วิธีการดำเนินชีวิต
2. เรียนรู้จากการปฏิบัติจริง (ฝึกฝน)	ด้านการเกษตรกรรม ด้านหัตถกรรม	- งานฝีมือพื้นบ้าน - วิธีการดำเนินชีวิต
3. สาธิตวิธีการและการบอกเล่า (ชิมชั๊บ)	ด้านการเกษตร ด้านหัตถกรรม ด้านอาหารการกิน ด้านการแพทย์แผนไทย	- จารีตประเพณี - งานช่างฝีมือพื้นบ้าน
4. สร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์ (สังสม สืบทอด)	ด้านการแพทย์แผนไทย	- ความเชื่อ
5. เรียนรู้โดยพิธีกรรม (สั่งสอน)	ด้าน	ประเพณีและพิธีกรรม
6. ใช้คำสอนศาสนาเป็นหลักปฏิบัติ (อบรมขัดเกลา)	ด้านปรัชญา ศาสนา และประเพณี	- ความเชื่อ - วิธีการดำเนินชีวิตของชุมชน
7. การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (การปรับตัว)	ด้านอาหารการกิน	- วิธีการดำเนินชีวิต
8. การมลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (การประยุกต์)	ด้านปรัชญา ศาสนา และประเพณี	- ประเพณี - พิธีกรรม แบบแผน ชนบธรรมเนียม
9. ครูพักลักจำ (การลอกเลียน/เสริมสร้าง)	ศิลปะดนตรี ศิลปะงานช่าง	- ศิลปะการแสดง - งานช่างฝีมือ

การสืบค้นข้อมูลภูมิปัญญาและวัฒนธรรมจึงสัมพันธ์กับ
ระดับของความหมายภูมิปัญญาจากจุดกำเนิด 3 ระดับ ตามที่
ชยันต์ วรรณะภุติ ให้ข้อเสนอไว้

- ระดับวัฒนธรรม ในระดับนี้มีการสั่งสม ถ่ายทอดในพื้นที่
ก่อให้เกิดความรู้ของท้องถิ่น

- ระดับปฏิบัติการ จัดเป็นมรดกทางปัญญาที่มีการสืบทอด
มีการแลกเปลี่ยนได้กับพื้นที่อื่น มีการปรับเปลี่ยนและนำมาใช้ให้
เกิดประโยชน์ในการแก้ปัญหาได้

- ระดับวาทกรรม ในระดับนี้เป็นระดับที่ท้องถิ่นได้ให้การปกป้องผลประโยชน์ส่วนรวมของชุมชน การมองเห็นคุณค่า และความเป็นตัวตนของพื้นที่ อันนำไปสู่การเชื่อมกับบริบททางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง มีการเรียกร้องสิทธิของชุมชน การแสดงพลังที่เข้มแข็งของชุมชนได้

3. การจัดระบบความรู้ในการสืบค้นข้อมูลวัฒนธรรมและ ภูมิปัญญา

3.1 ความรู้ทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่มิได้มีการ
จัดระบบและใช้ระเบียบวิธีวิจัย ความรู้ดั้งเดิมหรือภูมิ
ปัญญา ระเบียบวิธีวิจัย ชาวบ้านรวบรวมจากการสังเกต การ
สังสมประสบการณ์ การลองผิดลองถูกจนในที่สุดขยายผล
เป็นความรู้ในชีวิตประจำวันสามารถถ่ายทอดและสืบทอดไปสู่
คนแต่ละรุ่นอย่างไม่เป็นทางการ

1. ความรู้ซึ่งเกี่ยวข้องกับ การดำรงชีวิต การพัฒนาด้าน
วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ชาวบ้านประเภทเครื่องมือ
เครื่องใช้ การพัฒนาปัจจัยสี่ เมื่อมีการรวบรวมเป็นศาสตร์จะ
สัมพันธ์กับวิชาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีชาวบ้าน หรือใน
บางตำราเรียกว่า ประยุกต์วิทยา องค์ความรู้จากปัจจัยสี่ที่
ปรากฏอยู่ในกลุ่มภูมิปัญญาฉบับตั้งแต่

- อาหาร ประกอบด้วย เครื่องมือจับสัตว์น้ำ สัตว์ พืช
ผัก การปรุงอาหาร การถนอมอาหาร

- ที่อยู่อาศัย ประกอบด้วย บ้าน อาคารสถานที่ต่าง ๆ

- เครื่องนุ่งห่ม เริ่มตั้งแต่การพัฒนาเครื่องมือทอผ้า
ลักษณะของเส้นใย การย้อมสีธรรมชาติ

- ยารักษาโรค ประเภทเภสัชกรรม ยาสมุนไพร รวมถึง
เวชกรรมประเภทการนวดแผนไทย การต่อกระดูก การ
เข้าเฝือก

2. ความรู้ดั้งเดิมซึ่งประมวลจากความเชื่อ ศาสนา และ พิธีกรรม ก่อให้เกิดเป็นรากฐานทางด้านวิชาปรัชญา ศาสนา และจริยศาสตร์ และใช้เป็นความรู้ในการดำเนินชีวิต นอกจากนี้ความรู้ที่ได้พัฒนามาจากกลุ่มคนระดับกล่าวใน การกล่าวถึงนิทานพื้นบ้าน ภาษิต ปริศนาทำทาย อันเป็น ข้อมูลในประเพณีบอกเล่า ความรู้ดังกล่าวนี้ได้มาจัดไว้ใน การศึกษาวิชาคติชนวิทยา

3. ความรู้ทางด้านสุนทรียศาสตร์ใน ความงาม
ความไพเราะ จากการถ่ายทอดในจิตวิญญาณมนุษย์ ความรู้
ทั้งหมดปรากฏในด้านศิลปะ ภาษาและวรรณกรรม ดนตรี
และนาฏศิลป์ ซึ่งปรากฏในท้องถิ่นต่าง ๆ ในทุกภูมิภาคของ
ประเทศไทย

3.2 ความรู้ทางด้านวัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่มีการใช้ ระเบียบวิธีวิจัย

สาระสำคัญของความรู้ทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญา
ประกอบด้วย

1. ความรู้ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีชาวบ้านเป็น
การแสดงข้อมูลการใช้ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์และ
เทคโนโลยีที่มีการใช้ความรู้ตามหลักวิชาการเกี่ยวกับระเบียบ
วิธีการวิจัยมาใช้ในการศึกษาเพื่อแก้ไขปัญหาในการดำรงชีวิต
ของชาวบ้าน การนำระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพทำการศึกษา
เจาะลึกในกลุ่มคนและพื้นที่เฉพาะที่ทำการศึกษา

2. ความรู้ด้านสุขภาพอนามัย ในสังคมและวัฒนธรรมไทย
ดั้งเดิม ความรู้ด้านสมุนไพร การแพทย์แผนไทยเป็นองค์ความรู้ที่
ทำการศึกษาโดยบุคคลและเป็นความรู้ที่สามารถนำมาเชื่อมโยง
กับยุคปัจจุบัน ก่อให้เกิดการศึกษาวิจัยการแพทย์แผนไทย
การแพทย์พื้นบ้าน การศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับสมุนไพรและการ
นวดแผนไทย การนำความรู้ด้านสุขภาพอนามัยเชื่อมโยงกับสิทธิ
ความเป็นมนุษย์ สิทธิชุมชน การกำกับการดูแล การรักษา
สุขภาพ โดยใช้จริยธรรมและกฎหมาย การจดสิทธิบัตรยาและผล
การศึกษาค้นคว้าจากการศึกษาวิจัยยาจากสมุนไพรไทย เป็นต้น

3. ความรู้ด้านทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นสิ่งสำคัญกับการดำรงชีวิต การนำระบบนิเวศวิทยามาใช้ในการบูรณาการการรักษาสภาพแวดล้อม ผลจากการเปลี่ยนแปลงด้านสภาพแวดล้อมได้ส่งผลกระทบต่อกับการดำรงชีวิตของคน การศึกษาเพื่อขยายผลในการแก้ปัญหาในพื้นที่ อาทิเช่น ปัญหาน้ำ ป่าไม้ แร่ธาตุ ป่าชายเลน เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อรักษาความยั่งยืนและผลที่ปรากฏต่อคนและสิ่งแวดล้่อม

4. ความรู้ด้านสังคมไทย เป็นการศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มคน และปฏิสัมพันธ์ของคนในสังคมทุกระดับ ความแตกต่างระหว่างชนชั้น กลุ่มคนชายขอบ กลุ่มคนไทยนอกประเทศ ปรัชญาการณืทางสังคม การตั้งถิ่นฐาน การย้ายถิ่น ฯลฯ การขยายผลการศึกษาทางด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ เพื่ออธิบายความเปลี่ยนแปลงในสังคมอย่างมีเหตุผล พร้อม การนำผลการศึกษาที่กำหนดคแนวนโยบายในการบริหาร ท้องถิ่น

5. ความรู้ด้านการเมือง ในการศึกษายุคใหม่การเมือง
เกี่ยวข้องกับเชื่อมโยงระหว่างประเทศ การเมืองระดับชาติ
และการเมืองระดับท้องถิ่น ผลจากการกระจายอำนาจการ
ปกครองสู่ท้องถิ่นได้ส่งผลให้การเมืองท้องถิ่นมีความสำคัญต่อ
ท้องถิ่น การเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพ ระบบความคิดของ
คน การเรียกร้องสิทธิของท้องถิ่น การศึกษาวิจัยทางการเมือง
ล้วนมีความสัมพันธ์กับระเบียบวิธีวิจัยทางรัฐศาสตร์และวิธีการ
วิจัยทางประวัติศาสตร์ การศึกษาด้านการเมืองได้สืบค้นข้อมูล
ทางสังคมและวัฒนธรรมมาเชื่อมโยงกับความเปลี่ยนแปลง
ทางด้านเศรษฐกิจของพื้นที่

6. ความรู้ด้านการเชื่อ ศาสนาและพิธีกรรมจัดเป็นความรู้ซึ่ง
เกี่ยวข้องกับ การดำเนินชีวิตของมนุษย์ ซึ่งเป็นที่มาของความ
ศรัทธา ความหวัง การยอมรับ พลังในการรวมกลุ่มของสังคม
ระบบความคิดใน โลกทัศน์และชีวทัศน์ของคนในท้องถิ่น ความ
เชื่อ ศาสนาและพิธีกรรมนำไปสู่การปฏิบัติด้านประเพณีและ
วัฒนธรรมของท้องถิ่น

7. ความรู้ด้านเศรษฐกิจ เศรษฐกิจเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิต ความรู้ด้านเศรษฐกิจเป็นโครงสร้างในระดับฐานรากและระดับนโยบาย การนำนโยบายทางเศรษฐกิจของประเทศไปเชื่อมโยงกับองค์การทางเศรษฐกิจในระดับโลก ระดับภูมิภาค ในขณะที่เดียวกันการเพิ่มรายได้ การมีงานทำการแปรรูปสินค้าท้องถิ่นเพื่อสร้างรายได้ให้กับท้องถิ่น มิติเหล่านี้ล้วนมีความสำคัญกับการศึกษากับความเปลี่ยนแปลงในชุมชนและท้องถิ่น

8. ความรู้ด้านภาษาและวรรณกรรม ภาษาเป็นที่มาของความ เป็นชนชาติซึ่งสัมพันธ์กับผลงานวรรณกรรมที่ได้ถ่ายทอดความ งดงามของภาษาและสะท้อนวิถีชีวิตของผู้คน การใช้ระเบียบวิธีวิจัย เกี่ยวกับภาษาไทย ความรู้ทางด้านภาษาและวรรณกรรมไทยมีการ รวบรวมไว้ในการศึกษาประวัติภาษา หลักภาษา ภาษาศาสตร์และ ภาษาถิ่นในการศึกษาด้านคติชนวิทยา สำหรับการศึกษาค้นคว้าวิจัย ด้านวรรณกรรมได้ทำการศึกษาโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางด้าน ภาษาไทยทำการศึกษาวิจัยด้านหลักภาษา ภาษาศาสตร์ วรรณกรรม ไทยตั้งแต่วรรณกรรมโบราณ วรรณกรรมท้องถิ่น คติชนวิทยา และ วรรณกรรมปัจจุบัน

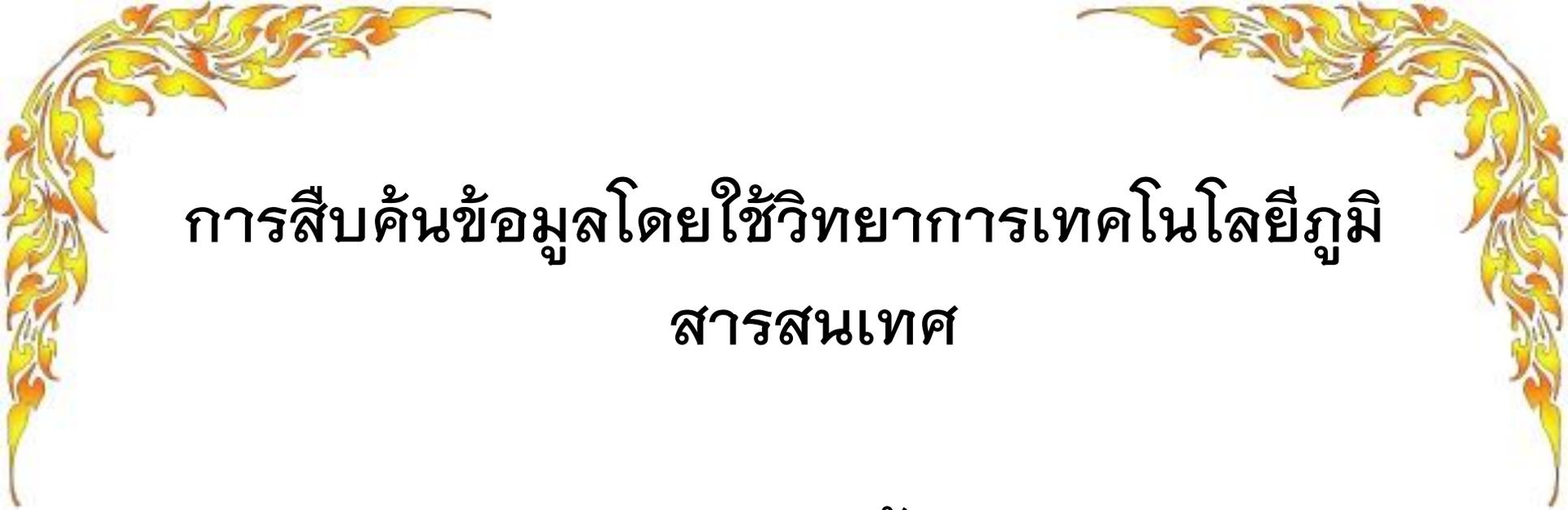
9. ความรู้ด้านการศึกษา ในเริ่มแรกก่อนที่จะใช้ระเบียบ
วิธีวิจัยทางการศึกษา การสืบค้นความรู้ด้านการศึกษาเป็นกา
รวบรวมประวัติการศึกษาไทย ตำราภาษาไทย หนังสือเรียน
ซึ่งสืบค้นจากการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย เมื่อมีการเชื่อมโยง
กับการศึกษาจากโลกตะวันตก การจัดการศึกษาไทยได้
นำเอาระเบียบวิธีเชิงคุณภาพและการวิจัยเชิงปริมาณมาใช้
ในการแสวงหาความรู้

10. ความรู้ทางด้านศิลปกรรมเป็นศึกษาเพื่อมุ่งเน้นใน
คุณค่ามาเป็นเวลาช้านาน เมื่อใช้ระเบียบวิจัยด้านศิลปกรรม
เป็นงานวิจัยแบบบูรณาการและใช้ระเบียบวิจัยเชิงคุณภาพ
งานศิลปกรรมได้นำไปขยายผลด้านสถาปัตยกรรม
ประติมากรรม จิตรกรรม หัตถกรรมไทย โดยทำการศึกษา
งานพุทธศาสนา งานศิลปกรรมท้องถิ่นล้านนา อีสานใต้
พร้อมทั้งการรวบรวมตระกูลช่างและทำเนียบบุคคล ผู้รู้
ท้องถิ่น เป็นต้น

11. ความรู้ด้านการแต่งกาย อาหารและหัตถกรรม
ความรู้ทั้งหมดมีความสัมพันธ์กับการใช้ชีวิตของคนในสังคม
รวมถึงความเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มคน การแสดงทาง
วัฒนธรรมและภูมิปัญญาของกลุ่มคนที่มีผลในการกำหนด
ค่านิยมของคนในแต่ละยุคสมัย เมื่อนำเอาระเบียบวิจัยเข้ามา
ศึกษาในแต่ละสาขาวิชา ก่อให้เกิดการเชื่อมโยงกับศาสตร์อื่น
ๆ อย่างหลากหลาย

12. ความรู้ในการรับวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งแต่เดิมจะใช้
การศึกษาจากประวัติศาสตร์ในการอธิบายการรับวัฒนธรรมจากชน
ชาติอื่นตามพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ไทยใช้ข้อเท็จจริงตาม
กาลเวลา เมื่อมีการวิจัยโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพเข้ามาใช้ใน
การศึกษาก่อให้เกิดการบูรณาการ โดยการเชื่อมโยงศาสตร์เพื่อการ
วิจัยข้ามศาสตร์ การใช้ข้อมูลอ้างอิงจากเหตุการณ์ในช่วงเวลาที่
ทำการศึกษา ผลการศึกษามองเห็นความเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ
อย่างมีเหตุผลพร้อมการวิพากษ์วิจารณ์อย่างมีเหตุผลมา
ประกอบการพิจารณา การตีความและมีรูปความ

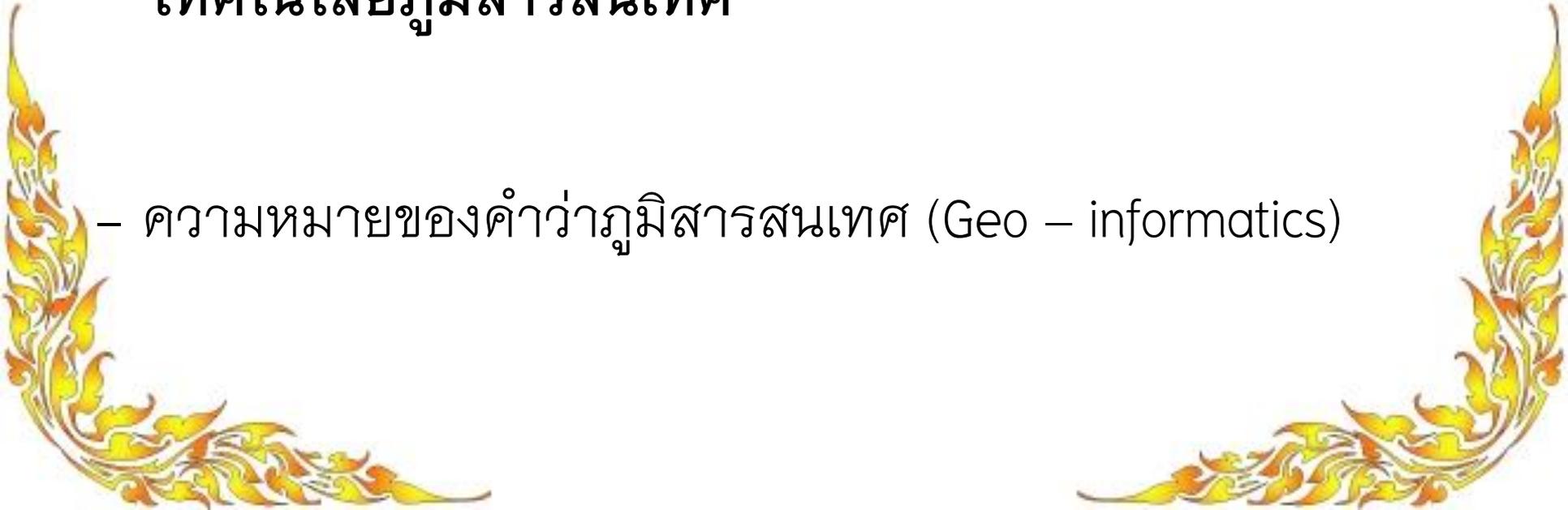
13. ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ ก่อนการใช้ระเบียบวิธีทางประวัติศาสตร์ การศึกษาประวัติศาสตร์พิจารณาจากแหล่งความรู้ ประเภท ตำนาน ศิลปจารึก พงศาวดาร ซึ่งการเขียนประวัติศาสตร์ไทยเริ่มจากการเล่าเรื่อง รวบรวมข้อมูล วิเคราะห์หลักฐาน เมื่อมีการใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ได้ทำการศึกษาประวัติศาสตร์ สังคม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง ฯลฯ การศึกษาประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น การวิจัยประวัติศาสตร์ในลักษณะของสหวิทยาการเพื่อขยายผลในการใช้ประโยชน์ในการศึกษาความเปลี่ยนแปลงของท้องถิ่น การศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคม เป็นต้น

การสืบค้นข้อมูลโดยใช้วิทยาการเทคโนโลยีภูมิ สารสนเทศ

1. ความรู้และความเข้าใจเบื้องต้นในวิทยาการ
เทคโนโลยีภูมิสารสนเทศ

– ความหมายของคำว่าภูมิสารสนเทศ (Geo – informatics)

ภูมิสารสนเทศ (Geo-Informatics) เป็นวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่ ในการรวบรวมข้อมูล กรรมวิธีข้อมูล การวิเคราะห์ การแปล ตีความหมาย การประมวลผล การเผยแพร่ และการใช้ข่าวสารภูมิศาสตร์ เพื่อให้เราสามารถสร้างภาพ และเข้าใจข้อมูลเชิงพื้นที่ของโลก (geospatial data) ที่เราอาศัยอยู่ได้เป็นอย่างดี ทำให้ได้ข่าวสารที่ถูกต้องและทันสมัย ซึ่งสามารถใช้ประกอบและสนับสนุนการตัดสินใจเกี่ยวกับการจัดการบริหาร ด้านสาธารณะ และด้านการบริการเชิงธุรกิจต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

- องค์ประกอบหลักที่สำคัญในการสนับสนุน คือ เทคโนโลยี
สามเอส (3S) ได้แก่

- RS สํารวจข้อมูลระยะไกล (Remote Sensing) เป็น
ข้อมูลปฐมภูมิที่มีความทันสมัยและทันต่อเหตุการณ์

- GIS ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (Geographic
Information System) เป็นระบบเพื่อใช้ในการจัดการ
ฐานข้อมูล

- GPS ระบบกำหนดพื้นโลกด้วยดาวเทียม (Global
Positioning System) เพื่อหาตำแหน่งที่ถูกต้องบนพื้นโลกได้
ตลอด 24 ชั่วโมง

2. สารสำคัญและการประยุกต์ใช้ภูมิสารสนเทศ

2.1 การสำรวจข้อมูลระยะไกล (Remote Sensing) กล่าวได้ว่า การสำรวจดังกล่าวนี้เป็นไปทั้งในลักษณะของวิทยาศาสตร์และศิลปะ ในด้านวิทยาศาสตร์เครื่องมือในการศึกษาจัดเป็นเครื่องมือวิทยาศาสตร์ประกอบด้วย เครื่องมือบันทึกข้อมูลโดยปราศจากการเข้าไปสัมผัสวัตถุเป้าหมาย อาศัยคุณสมบัติของคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้า เป็นสื่อในการได้มาข้อมูลใน 3 ลักษณะ คือ ช่วงคลื่น (Spectral) รูปทรงลักษณะของวัตถุบนพื้นผิวโลก (Spatial) และการเปลี่ยนแปลงตามช่วงเวลา (Temporal) ในด้านศิลปะของการสำรวจข้อมูลระยะไกลพบว่าผลการสำรวจทำให้ได้มาซึ่งข้อมูลเกี่ยวกับวัตถุ พื้นที่ และปรากฏการณ์บนพื้นผิวโลก

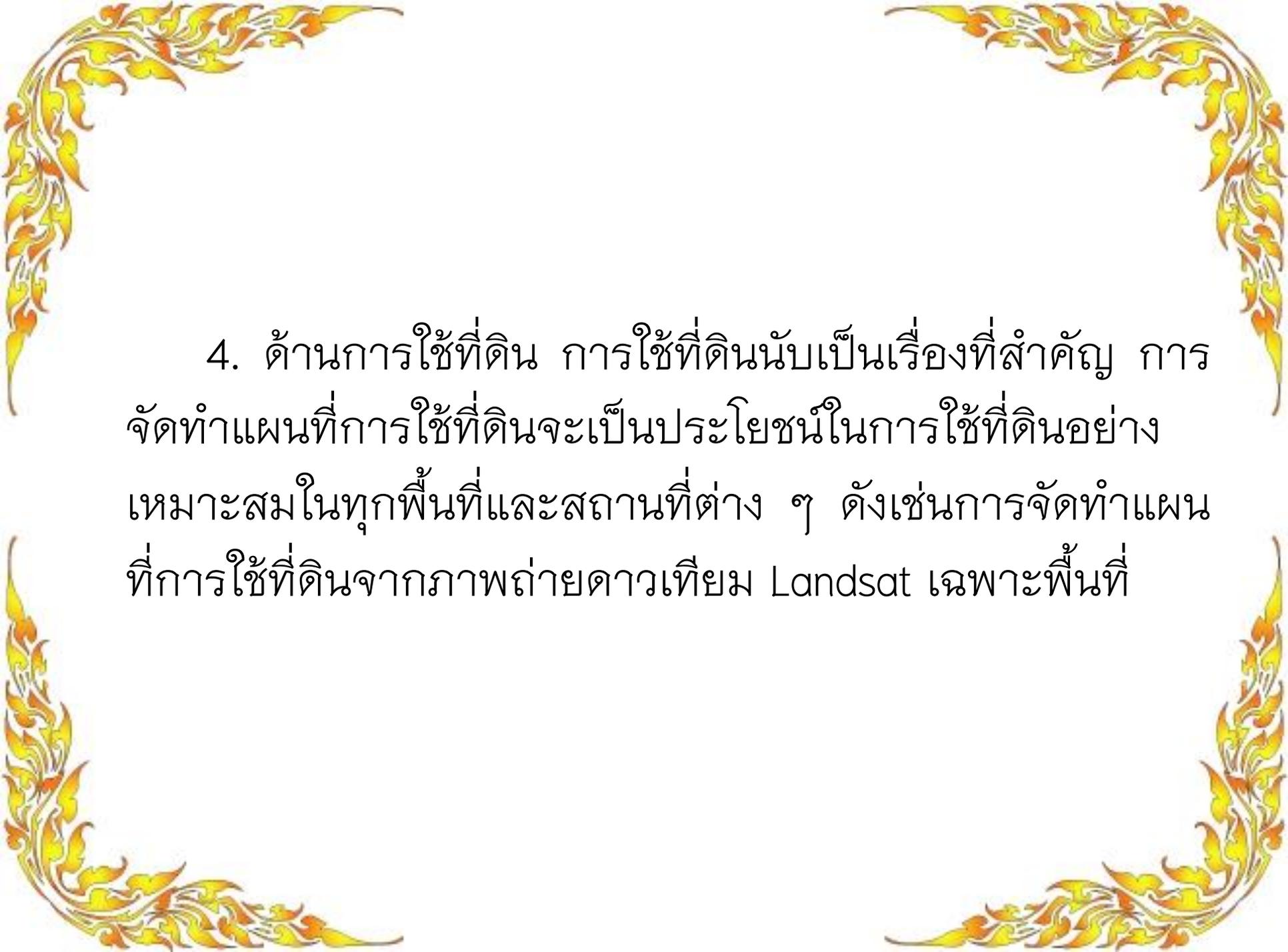
การสำรวจข้อมูลระยะไกลจะให้ประโยชน์กับผู้ศึกษาใน
ด้านข้อมูลพื้นฐานทางด้านทรัพยากรที่มีรายละเอียดสูง
มองเห็นสภาพสิ่งของต่าง ๆ ได้ในมุมกว้าง ซึ่งไม่สามารถ
สังเกตได้จากระดับสายตาตามนุษย์ ในการศึกษาเรื่องดังกล่าวนี้
จำแนกได้ 2 ส่วน 1) ข้อมูลจากดาวเทียมสำรวจทรัพยากร
2) ข้อมูลในระบบเรดาร์ ข้อมูลจาก 2 ส่วนนี้จัดเป็นข้อมูล
สำรวจทรัพยากรที่มีความสำคัญและนำไปใช้ประโยชน์
ผสมผสานกับข้อมูลอื่น ๆ สามารถตอบสนองความต้องการ
ในระดับท้องถิ่นได้ในทุกพื้นที่

2.2 ข้อมูลดาวเทียมสำรวจทรัพยากร เป็นข้อมูลที่เป็นประโยชน์ในการศึกษาทางธรณีวิทยาหรือภูมิธรณี ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในด้านการศึกษาการพัฒนาแหล่งทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งข้อมูลดาวเทียมสามารถสรุปได้ 7 ด้าน ดังนี้ (สถาบันพัฒนาองค์ความรู้ด้านอวกาศ 2549, 48 – 51)

1. ด้านป่าไม้ สามารถสืบค้นจำแนกชนิดป่าไม้ การติดตามระบบการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่าไม้อย่างต่อเนื่องได้ทุก ๆ รอบวงโดยดาวเทียม นอกจากนี้ยังนำไปใช้ในการขยายพื้นที่ปลูกสร้างสวนป่า พื้นที่ป่าชายเลน การจำแนกชนิดป่าไม้ การวางแผนเพื่อการประเมินพื้นที่ ไฟป่า เป็นต้น

2. ด้านการเกษตร อาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลักของ
คนในทุกภูมิภาค ข้อมูลดาวเทียมจะเป็นประโยชน์ใน
การศึกษาพื้นที่เพาะปลูก การพยากรณ์ผลผลิต การประเมิน
ความเสียหายจากภัยธรรมชาติ และจากศัตรูพืช ตลอดจน
การวางแผนกำหนดเขตเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ลำไย
ข้าว อ้อย ข้าวโพด มันสำปะหลัง ปาล์มน้ำมัน และยางพารา
เป็นต้น

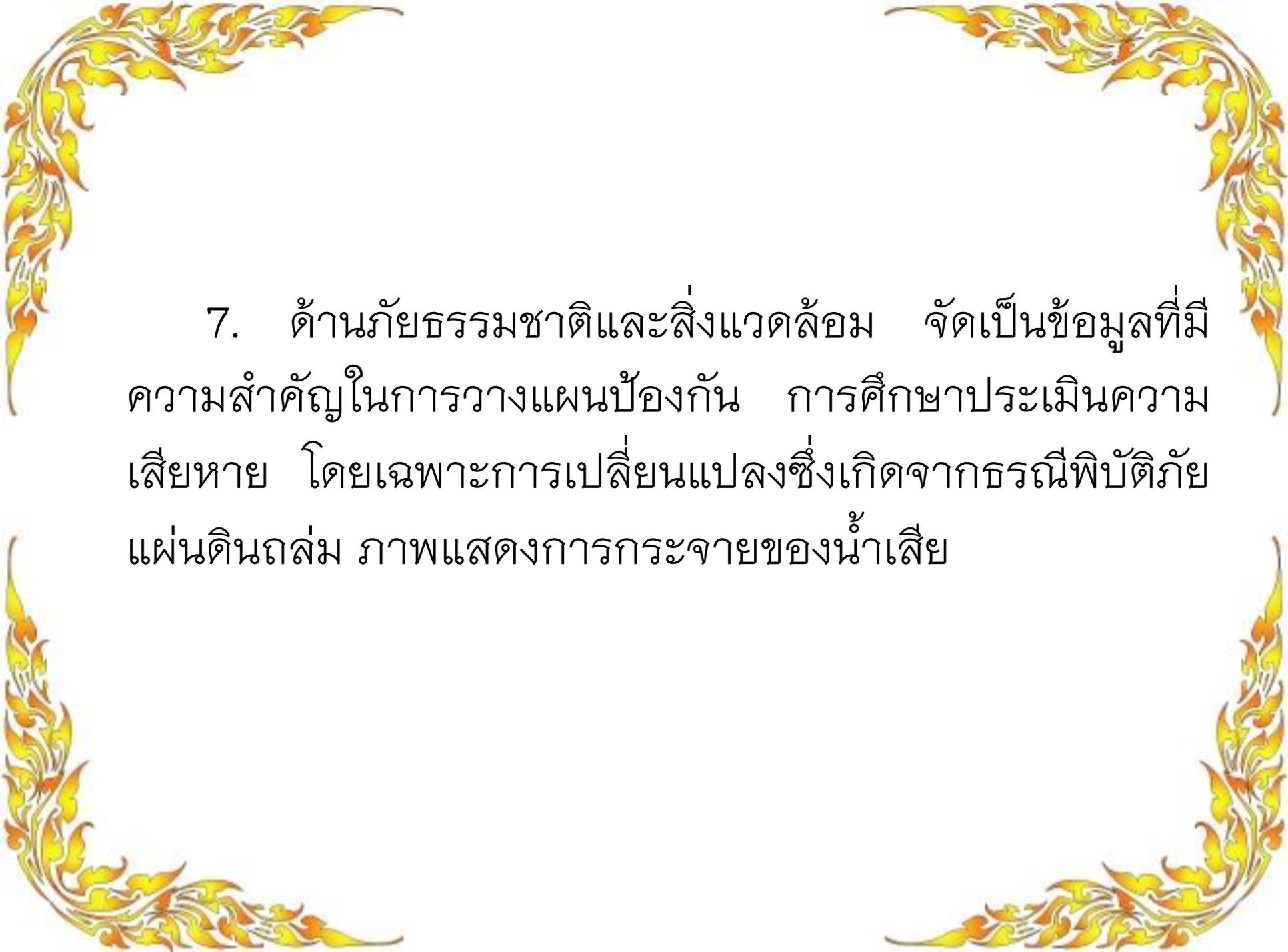
3. ด้านธรณีวิทยาและธรณีสารสนเทศ ข้อมูลทางด้าน
ธรณีวิทยาและธรณีสารสนเทศ เป็นข้อมูลพื้นฐานของลักษณะ
ภูมิประเทศซึ่งบอกแหล่งแร่ แหล่งน้ำ แหล่งเชื้อเพลิง
ธรรมชาติ ข้อมูลส่วนนี้จะเป็นประโยชน์ในการศึกษาด้าน
โบราณคดี เช่น พื้นที่เมืองโบราณ แนวรอยเลื่อนของเปลือก
โลก เป็นต้น

4. ด้านการใช้ที่ดิน การใช้ที่ดินนับเป็นเรื่องที่สำคัญ การจัดทำแผนที่การใช้ที่ดินจะเป็นประโยชน์ในการใช้ที่ดินอย่างเหมาะสมในทุกพื้นที่และสถานที่ต่าง ๆ ดังเช่นการจัดทำแผนที่การใช้ที่ดินจากภาพถ่ายดาวเทียม Landsat เฉพาะพื้นที่

5. ด้านอุทกวิทยา เป็นฐานข้อมูลที่เป็นประโยชน์ทางด้าน
การประมง การเดินเรือ การศึกษาการแพร่กระจายของ
ตะกอนในทะเลและคุณภาพของน้ำบริเวณชายฝั่ง การ
ติดตามและประเมินพื้นที่เพาะเลี้ยงชายฝั่งรวมทั้งอุณหภูมิต่ำ
พื้นผิวทะเล

6. ด้านการทำแผนที่ ข้อมูลดาวเทียมรายละเอียดสูง โดยเฉพาะข้อมูลจากดาวเทียม SPOT ซึ่งให้รายละเอียดสูง 2.5 เมตร มีประโยชน์อย่างยิ่งในการใช้ปรับปรุงแผนที่ภูมิประเทศ 1:50,000 ให้ทันสมัย การทำแผนที่เส้นทางคมนาคม ดาวเทียมรายละเอียดสูง IKONOS สามารถทำแผนที่ ผังเมือง เพื่อการบริหารจัดการด้านต่าง ๆ ได้

7. ด้านภัยธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จัดเป็นข้อมูลที่มีความสำคัญในการวางแผนป้องกัน การศึกษาประเมินความเสียหาย โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงซึ่งเกิดจากธรณีพิบัติภัย แผ่นดินถล่ม ภาพแสดงการกระจายของน้ำเสีย

2.3 การประยุกต์ใช้ข้อมูลโดยใช้ระบบเรดาร์ การประยุกต์ใช้ข้อมูลระบบเรดาร์ในลักษณะเดียวที่ให้ผลลัพธ์ดี เช่น การสำรวจพื้นที่น้ำท่วมและที่ตั้งชุมชน ในการใช้ข้อมูลดังกล่าวนี้อาจใช้เทคนิคการผสมผสานข้อมูลในหลายลักษณะของระบบบันทึกข้อมูล ได้แก่

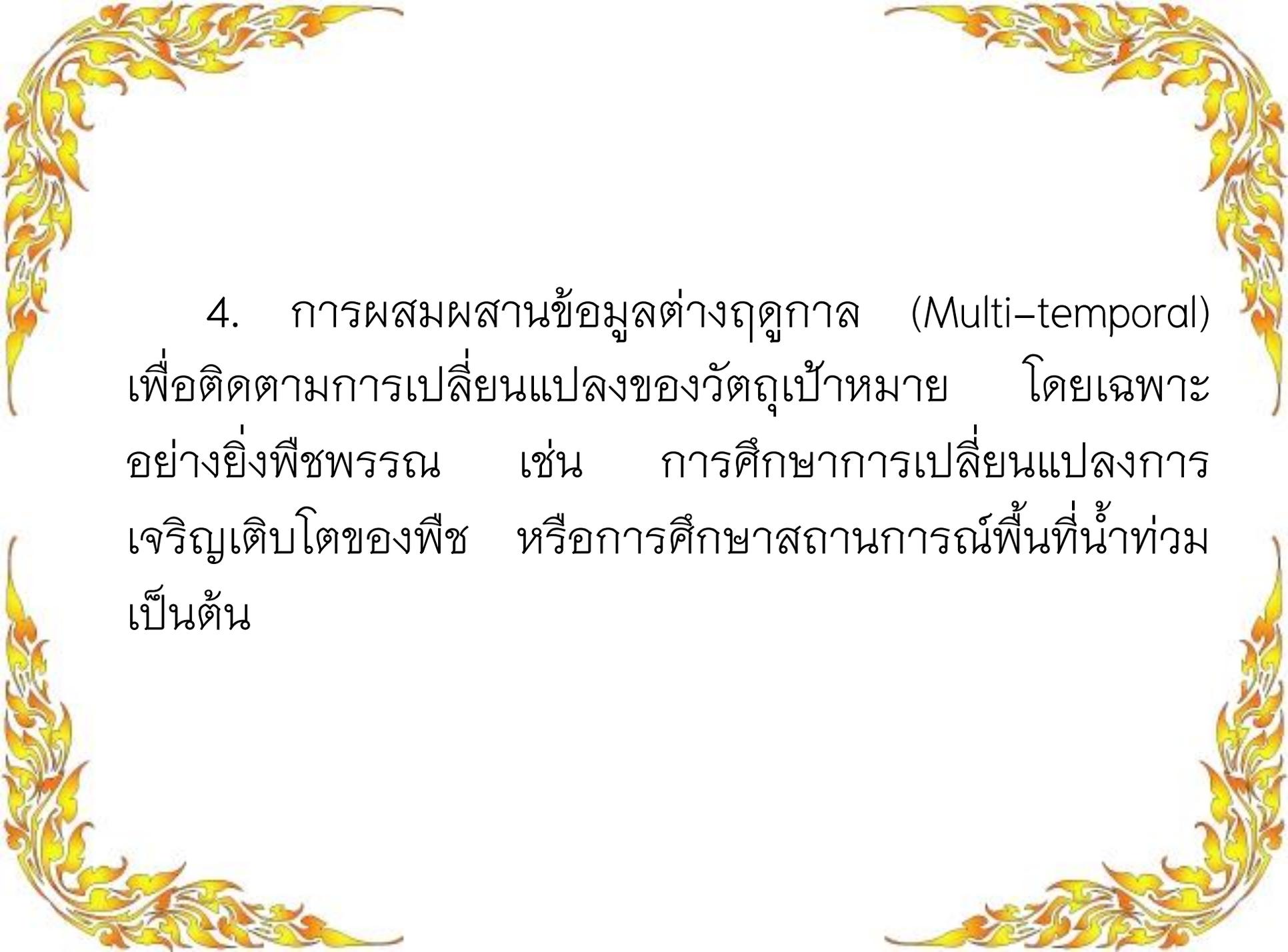

1. การผสมผสานแบบหลายความถี่ (Multi-frequency)
การซ้อนทับของข้อมูลต่างความถี่ หรือความยาวคลื่น

2. การผสมผสานแบบหลายทิศทางการแผ่ของ
สนามแม่เหล็กไฟฟ้า (Multi-polarization)

3. การผสมผสานข้อมูลต่างระบบบันทึกข้อมูล (Multi-
sensor) เช่น ใช้ข้อมูลภาพถ่ายดาวเทียม LANDSAT ซ้อนทับ
กับข้อมูลภาพถ่ายดาวเทียม RADARSAT

4. การผสมผสานข้อมูลต่างฤดูกาล (Multi-temporal) เพื่อติดตามการเปลี่ยนแปลงของวัตถุเป้าหมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งพืชพรรณ เช่น การศึกษาการเปลี่ยนแปลงการเจริญเติบโตของพืช หรือการศึกษาสถานการณ์พื้นที่น้ำท่วม เป็นต้น

การประยุกต์ใช้ข้อมูลในระบบเรดาร์จำแนกได้ 3 ด้าน

1. ด้านการติดตามพื้นที่ที่เกิตรภัยพิบัติ การเก็บข้อมูลด้วยภาพถ่ายดาวเทียม (RADARSAT) บริเวณที่มีปัญหาเรื่องน้ำท่วม โดยเก็บข้อมูลอย่างต่อเนื่อง และนำภาพทั้งหมดมาประมวลสภาพความเปลี่ยนแปลงของพื้นที่
2. ด้านการเกษตรและการใช้ที่ดิน ในเรื่องนี้ใช้เป็นพื้นฐานข้อมูลด้านการสำรวจพื้นที่การเกษตรกรรม ซึ่งได้แก่

(1) การสำรวจพื้นที่ปลูกข้าวนาปี โดยการใช้ระบบบันทึกข้อมูลตามช่วงฤดูกาล เช่น ระยะไถพรวน แตกกอ และก่อนการเก็บเกี่ยว

(2) พืชไร่ การบันทึกข้อมูลการเจริญเติบโตในแต่ละช่วงของพื้นที่

(3) การใช้ที่ดิน โดยการผสมผสานข้อมูลต่างบันทึก ข้อมูลดาวเทียม LANDSAT และ RADARSAT เพื่อการใช้ประโยชน์ของที่ดิน

(4) การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง เพื่อสำรวจพื้นที่เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ เช่น กระจกเลี้ยงปลา หอย และกุ้ง

3. การติดตามการเปลี่ยนแปลงชายฝั่งหรือสำรวจแนว
ขอบเขตชายฝั่ง

4. การสำรวจแหล่งชุมชนและสิ่งก่อสร้าง โดยเฉพาะการ
เปลี่ยนแปลงซึ่งเกิดจากภัยธรรมชาติ ความเสียหายจากคลื่น
ยักษ์สึนามิ ดานชายฝั่งทะเลอันดามัน (26 ธันวาคม 2547)
และปัญหาดินถล่ม อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ ปี พ.ศ.
2549 เป็นต้น

3. การประยุกต์ใช้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ในการพัฒนาท้องถิ่น

ในปัจจุบันนี้การพัฒนาท้องถิ่นสามารถนำ GIS หรือระบบสารสนเทศไปใช้เพื่อประโยชน์ของพื้นที่ การหารายได้ การบริหารจัดการพื้นที่ ระบบสาธารณูปการต่าง ๆ ในระดับท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี ซึ่งข้อค้นพบใหม่ในการประยุกต์ใช้ระบบสารสนเทศปรากฏในทุกพื้นที่ของประเทศไทย ซึ่งประมวลไว้ในตารางที่ 4.3

ตารางที่ 4.3 สรุปการใช้ประโยชน์และการประยุกต์ใช้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ในการพัฒนา
ท้องถิ่น

ฐานข้อมูล	การประยุกต์ใช้งาน GIS	ประโยชน์ของท้องถิ่น	ผลที่ปรากฏทางการศึกษา
ด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน	การจัดการสาธารณูปโภคพื้นฐาน	การวางแผนในการสร้างถนนและสาธารณูปโภค	- ความต้องการของท้องถิ่น - ความเปลี่ยนแปลงของประชากรในพื้นที่
ด้านการสาธารณสุข	การบริหารจัดการของรัฐ	การระบุตำแหน่งของผู้ป่วยโรคต่าง ๆ การวิเคราะห์การแพร่ของโรคระบาดและแนวโน้ม	การวางแผนในด้านการป้องกันและการควบคุมโรค
ด้านการบริการชุมชน	การบริการของรัฐกับประชาชนในพื้นที่	ความต้องการของท้องถิ่น	ผลวัดด้านการให้บริการสาธารณะในพื้นที่
ด้านการบังคับใช้กฎหมายและการป้องกันอาชญากรรม	การกำหนดพื้นที่ซึ่งเป็นจุดเสี่ยงต่อการเกิดอาชญากรรม	การกำหนดจุดป้องกันอาชญากรรม	การวางแผนเพื่อลดอาชญากรรม

ฐานข้อมูล	การประยุกต์ใช้งาน GIS	ประโยชน์ของท้องถิ่น	ผลที่ปรากฏทางการศึกษา
ด้านการวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดิน	การวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดิน	การวิเคราะห์ประเมินผล และการวางผังเมือง	ศักยภาพในการใช้ประโยชน์ของแต่ละพื้นที่
ด้านการจัดเก็บภาษี	การกำหนดมาตราส่วนเพื่อใช้ในการจัดเก็บภาษี การจัดทำแผนที่	ข้อมูลในการจัดเก็บภาษีได้โดยสะดวก และจัดเก็บภาษีอย่างมีประสิทธิภาพ	มีระบบข้อมูลที่น่าเชื่อถือนำไปใช้ประโยชน์ในการบริหารภาครัฐ
ด้านสิ่งแวดล้อม	การวางแผนและบริหารจัดการ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	การศึกษาสาเหตุปัจจัยของแหล่งมลพิษ การวางแผนการใช้ที่ดิน	ประสิทธิผลในการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อม
ด้านการจัดการภาวะฉุกเฉินและภัยพิบัติ	การวิเคราะห์ผลกระทบซึ่งเกิดจากการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่	การตัดสินใจ การวางแผนใหม่เพื่ออพยพผู้คนการขนส่ง การวางแผนช่วยเหลือ	ความเปลี่ยนแปลงด้านกายภาพในแต่ละช่วงเวลา

การจัดเก็บความรู้ทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญา

1. **การจัดหมวดหมู่วัฒนธรรม** จากการประมวลแนวคิดของพระยาอนุมานราชชน (เสถียร โกเศศ) ได้จำแนกวัฒนธรรมไทยไว้ 5 หมวด อันได้แก่ การดำรงชีวิต สังคม-เศรษฐกิจ ศาสนา-จริยธรรม สุนทรียศาสตร์ ภาษาและวรรณกรรม เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการจัดเก็บข้อมูลทางวัฒนธรรม ในที่นี้ได้มีการนำมาจัดหมวดหมู่วัฒนธรรมและองค์ประกอบในรายวิชาที่จัดไว้ในหมวดที่สอดคล้องกับสภาพปัจจุบัน รวม 6 หมวด

สาระของหมวดหมู่วัฒนธรรมไทยทั้ง 6 หมวดมีดังนี้

หมวดที่ 1 หมวดขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ และศาสนา ประกอบด้วย ความเชื่อ ปรัชญา ศาสนาและลัทธิ ไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ กฎหมาย ธรรมเนียมการปกครอง การปลูกฝังและการสืบทอดประเพณี

หมวดที่ 2 หมวดภาษาและวรรณกรรม ประกอบด้วย
ข่าวสาร วรรณกรรม วรรณคดี วรรณกรรมท้องถิ่น
ภาษาศาสตร์และหลักภาษา ภาษาถิ่นและภาษาต่างกลุ่ม
นิทานและภูมินาม ความเรียงและฉันท์ลักษณะ ปริศนาคำทาย
วาทกรรม ภาษิต จัดเป็นวัฒนธรรมทางภาษา

หมวดที่ 3 ศิลปกรรมและโบราณคดี

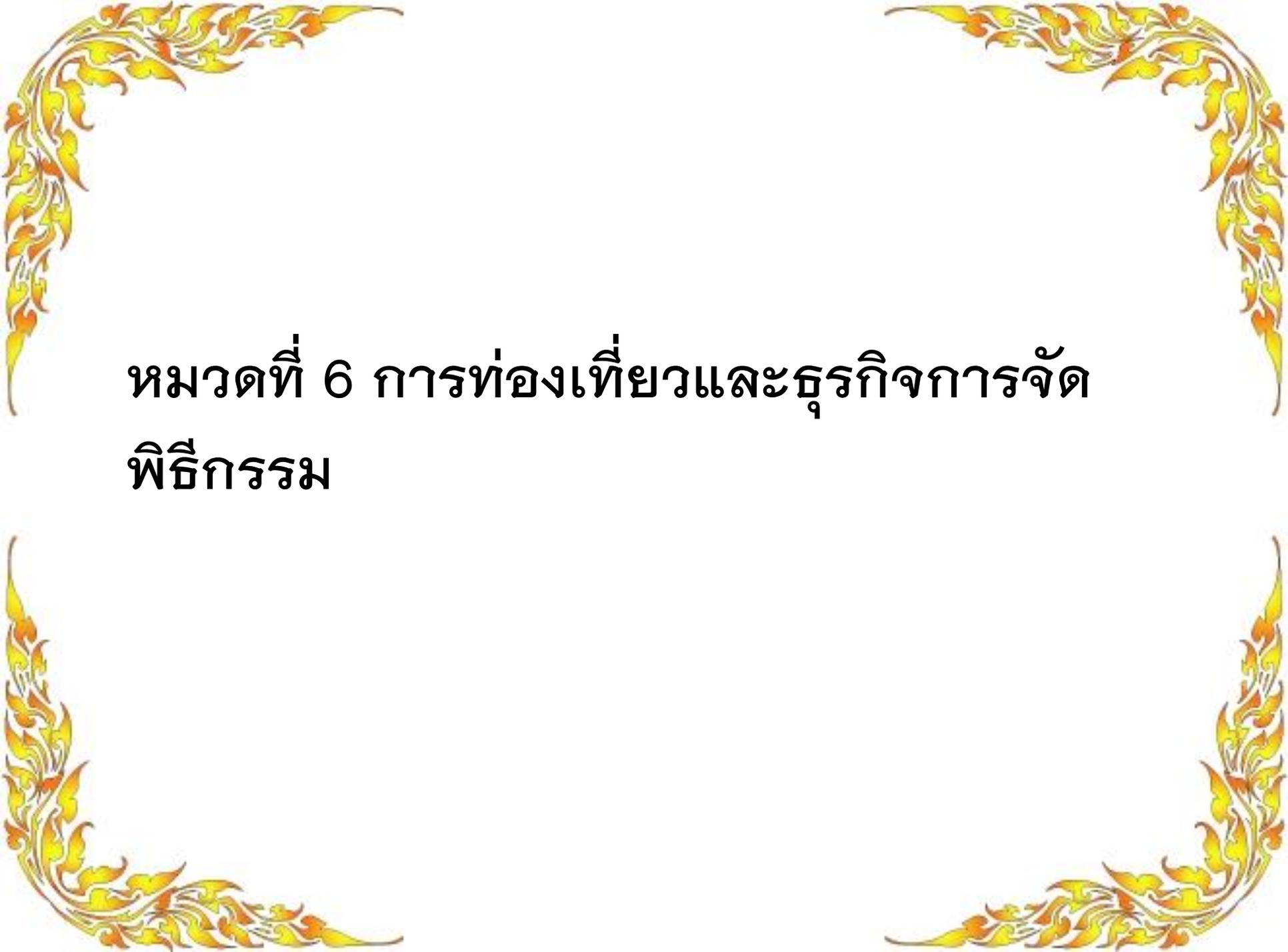
หมวดที่ 4 การละเล่นดนตรีและการพักผ่อน
หย่อนใจ

หมวดที่ 5 หมวดชีวิตความเป็นอยู่และวิทยาการ
ประกอบด้วยเครื่องมือ เครื่องใช้ คหกรรมศาสตร์ การ
สาธารณสุข ที่อยู่อาศัย ชีวประวัติ เกษตรกรรม บริการ

หมวดที่ 6 การท่องเที่ยวและธุรกิจการจัด
พิธีกรรม

หมวดที่ 1 หมวดคติ ความเชื่อ หลักการที่เป็นพื้นฐาน
ขององค์แห่งความรู้ที่เกิดจากการสั่งสมถ่ายทอดกันมา ใน
หมวดนี้ ได้แก่ แนวคิด ความเชื่อต่าง ๆ ที่ปฏิบัติและยึดถือสืบ
ทอดเพื่อการดำเนินชีวิตอย่างสงบสุขในแต่ละท้องถิ่น

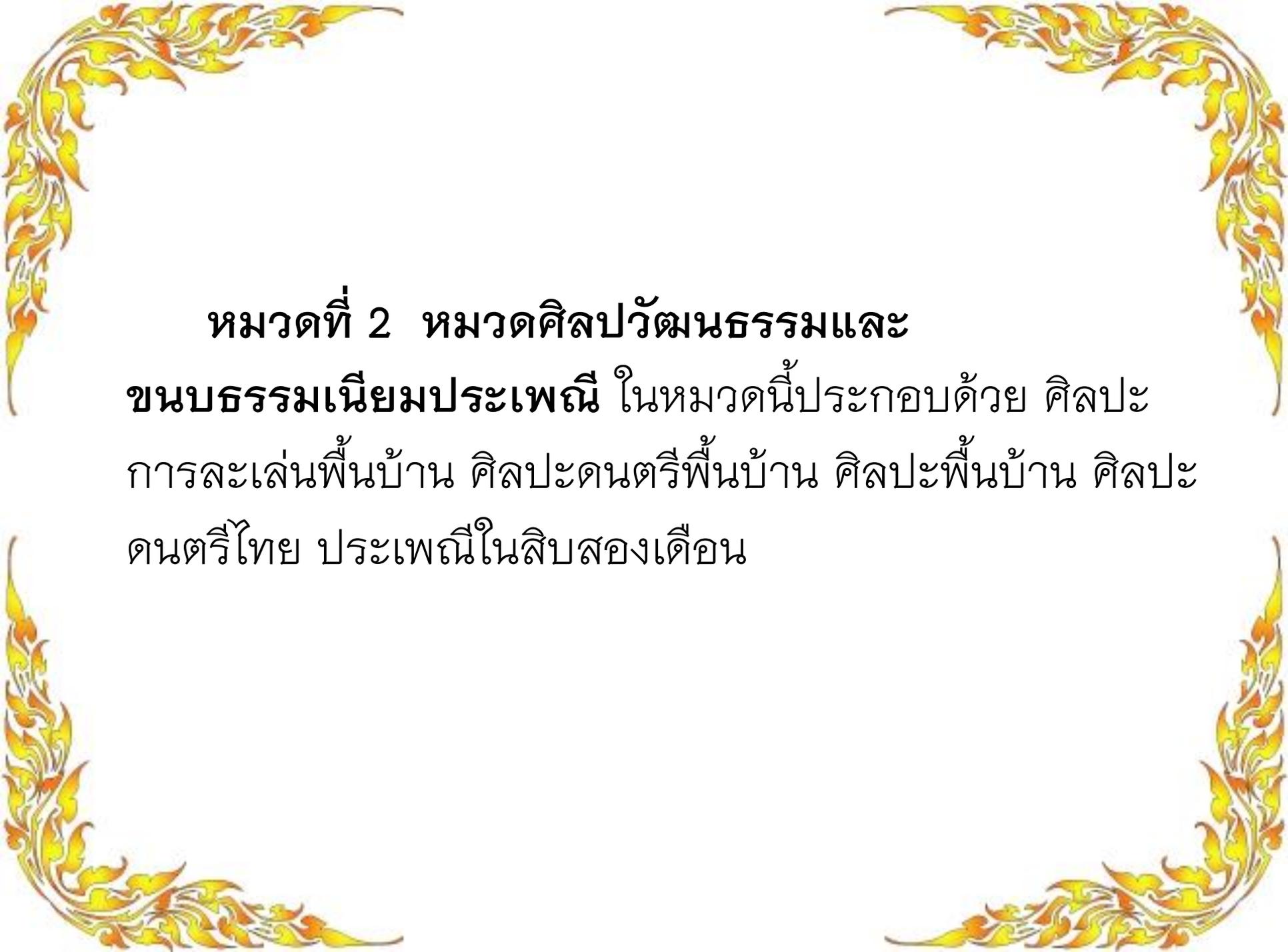
การจัดหมวดหมู่ภูมิปัญญา

จากการศึกษา

ความหมายและนิยามของวัฒนธรรมและภูมิปัญญา กล่าวได้ว่า ภูมิปัญญาเป็นความคิดทางสังคม (Social Thought) ที่มีความสำคัญในสังคมไทยมาก่อนการรับวัฒนธรรมตะวันตก ภูมิปัญญาจึงเป็นส่วนประกอบของวัฒนธรรมสำหรับภูมิปัญญาท้องถิ่นจัดเป็นหมวดหมู่ได้ 4 หมวด (สัญญา สัญญา วิวัฒน์ 2534, 1-3 และอังกุล สมคะเนย์ 2535, 37-50 สุรเชษฐ์ เวชชพิทักษ์ 2534, 2-9)

ตารางที่ 4.2 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างช่วงฤดูกาลกับวิถีชีวิตของคนไทยในชนบท

เดือน	กิจกรรมทางสังคมและความเชื่อ	กิจกรรมทางการผลิต
เดือนอ้าย	นิมนต์พระเข้าปริวาสกรรม ถวายผ้าห่มกันหนาว เล่นว่าว ทำบุญลาน	ทำปลาแดก เกี่ยวข้าวหนัก ทำลานนวดข้าว
เดือนยี่	ทำบุญคูณลาน พระเครื่องแม่โพสพ	ฟาดข้าว ขนข้าวเปลือกขึ้นยุ้ง
เดือนสาม	ดูขวัญข้าว ทำขวัญผู้ พิธีเลี้ยงศิลาแสด หนุมเกี่ยวสาวดามลงช่วง	เก็บฟืน เก็บหัว (ไม้ไผ่แห้ง) เสาถ่าน ลงช่วงเงินฝ้าย ทอผ้า ซ่อมแซมบ้านเรือน
เดือนสี่	บุญพระเวส บุญแจกข้าว เก็บดอกไม้ ถวายพระ บุญข้าวจี่	
เดือนห้า	สงกรานต์ สรงน้ำพระ ก่อเจดีย์ทราย	เกี่ยวหญ้าเตรียมสร้างห้างนา
เดือนหก	บุญบั้งไฟ บุญวิสาขบูชา	เตรียมคราด เตรียมไถนา หว่านกล้า
เดือนเจ็ด	ทำบุญเบิกบ้าน เลี้ยงศิปุดา เลี้ยงศิลาแสด เลี้ยงميمเหศักดิ์หลักเมือง แห่นางแมว เตรียมเข้านาคบุตรหลาน	หว่านกล้า ไถนา
เดือนแปด	เข้าพรรษา หล่อเทียน ถวายผ้าอาบน้ำฝน และรูปเทียน ฟังเทศน์ฟังธรรม ดูขวัญควาย	ไถนา ดำนา
เดือนเก้า	บุญข้าวประดับดิน (วันดับเดือนเก้า) ฟังเทศน์ตลอดวันในวันดับ	ดูแลหญ้า กำจัดศัตรูพืช
เดือนสิบ	สารท บุญข้าวสาก (วันเพ็ญเดือนสิบ)	ดูแลน้ำ กำจัดศัตรูพืช
เดือนสิบเอ็ด	ถวายผ้าสาม วันเพ็ญฟังเทศน์ตลอดวัน ทำขวัญข้าว ตั้งห้อง บุญออกพรรษา ดักบาตรเทโว (แรม 1 ค่ำ) กวนข้าวทิพย์ (เย็น 14 ค่ำ) ปั่นฝ้าย กราบหาพญากา เตือก ลอยกระทง ไหลเรือไฟ (วันเพ็ญเดือนสิบเอ็ด)	ข้าวหนักตั้งห้อง เกี่ยวข้าวเบา
เดือนสิบสอง	ลอยกระทง (ภาคกลาง) ทำบุญกฐิน แห่ข้าวพันก้อน พิธีโยนครกโยนสาก	

หมวดที่ 2 หมวดศิลปวัฒนธรรมและ
ขนบธรรมเนียมประเพณี ในหมวดนี้ประกอบด้วย ศิลปะ
การเล่นพื้นบ้าน ศิลปะดนตรีพื้นบ้าน ศิลปะพื้นบ้าน ศิลปะ
ดนตรีไทย ประเพณีในสิบสองเดือน

หมวดที่ 3 การประกอบอาชีพในท้องถิ่น ในหมวดนี้
วัดเป็นส่วนหนึ่งของหมวดที่ 2 ในประเภทศิลปกรรมพื้นบ้าน
เมื่อนำมาขยายผลกับสภาพภูมิปัญญาท้องถิ่นแล้ว ผลงานที่
ปรากฏได้แก่ การทอผ้าไหม การทอผ้าซิดพื้นเมือง การจัก
สานไม้ไผ่ การทำไม้กวาด การทอเสื่อ การสาน
เครื่องปั้นดินเผา การทำเกษตรผสมผสาน

หมวดที่ 4 แนวความคิด หลักปฏิบัติและเทคโนโลยี
ภูมิปัญญาท้องถิ่นในกลุ่มนี้ ได้แก่ การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ
การทำกล้วยตากอบหน้าผึ้ง การทำดอกไม้ประดิษฐ์จากใบ
ยางพารา เป็นต้น

3. การใช้ประโยชน์จากข้อมูลวัฒนธรรมและภูมิปัญญา

1. ผลงานที่ปรากฏทางด้านวัฒนธรรมและภูมิปัญญา ข้อมูลที่ปรากฏได้ถ่ายทอดไว้ในลักษณะของหมวดหมู่ วัฒนธรรมและภูมิปัญญา บุคคลที่เป็นเจ้าของผลงาน ผลงาน กับพื้นที่ซึ่งเป็นต้นกำเนิด ความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการต่อยอดเพื่อการนำไปใช้ในยุคนปัจจุบัน ในที่นี้สรุปสาระสังเขปไว้ในตารางที่ 4.3

ตารางที่ 4.3 ตัวอย่างสิ่งเขปการใช้ประโยชน์จากข้อมูลและผลงานด้านวัฒนธรรมและภูมิปัญญา
ด้านความรู้ของบุคคลในแต่ละท้องถิ่น

นามบุคคล	ผลงาน	ลักษณะการถ่ายทอดภูมิปัญญา	ผลที่ปรากฏต่อวัฒนธรรมท้องถิ่น
1. หลวงปู่เทศก์ เทศรังสี วัดหินหมากเป้ง อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย	การปฏิบัติธรรมและ จริยวัตรที่ดั่งงามเป็นแบบอย่างแก่ ชาวพุทธ	ความสงบเยือกเย็นจากการปฏิบัติ ธรรมในการทำสมาธิ	- การอบรมขัดเกลาจิตใจ ของบุคคลที่เป็นชาว พุทธ - พระเกจิอาจารย์เป็น แบบอย่างในการ ปฏิบัติธรรมของ ท้องถิ่นอีสาน
2. พระอภิการทอง เดชะบุญโญ วัดอู่ ตะเกา อำเภอ หาดใหญ่ จังหวัด สงขลา	ธนาคารแห่งชีวิต โครงการแผ่นดิน ธรรม แผ่นดินทอง	ใช้ธรรมะในพระพุทธศาสนาให้ คนในสังคมมีอุดมการณ์ร่วมกัน การช่วยเหลือในกลุ่ม	สังคมเอื้ออาทร เป็นที่มาของความ สงบของท้องถิ่น
3. พระครูมนัส นที พิทักษ์ วัดโพธาราม ตำบลศรีถ่าน อำเภอแม่ใจ จังหวัด พะเยา	การอนุรักษ์ป่า โดยทำพิธีสืบ ประคาน้ำและพิธีกรรมบวชต้นไม้	การอนุรักษ์โดยใช้พิธีกรรมทาง ศาสนา	การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติใน ท้องถิ่น

นามบุคคล	ผลงาน	ลักษณะการถ่ายทอดภูมิปัญญา	ผลที่ปรากฏต่อวัฒนธรรมท้องถิ่น
<p>4. พระครูสมนึก นาโถ เจ้าอาวาสวัดปลักไม้ ลาย อำเภอกำแพง แสน จังหวัด นครปฐม</p>	<p>การจัดตั้งป่าสมุนไพรม</p>	<p>การอนุรักษ์และปลูกพืชพรรณ ไม้ที่มีคุณค่าทางสมุนไพรม</p>	<p>การรักษาสุขภาพโดยใช้ สมุนไพรมไทย</p>
<p>5. พระครูพิพิธประชา นาค (หลวงพ่อนาน สุทธิสีโล) วัดสามัคคี บ้านสว่าง อำเภอม เมือง จังหวัดสุรินทร์</p>	<p>ธุรกิจชุมชน เช่น สหบาลข้าว สหกรณ์ข้าว กองทุนสวัสดิการ</p>	<p>การประยุกต์ขนบธรรมเนียม ประเพณีท้องถิ่นให้มีบทบาท รับใช้ชีวิตชุมชน</p>	<p>การรักษาความอยู่รอดของ ชุมชน การสร้างงานของชวานา โดยมีต้องอพยพย้ายถิ่น เข้าสู่ สังคมเมือง</p>

ข้อมูลวัฒนธรรมและภูมิปัญญาในข้างต้น ผู้ศึกษา
สามารถนำไปขยายผลและเชื่อมโยงกับการศึกษาวิชาท้องถิ่น
ศึกษาในด้านการใช้ประโยชน์ให้เกิดขึ้นกับการพัฒนาคนและ
พัฒนาท้องถิ่นโดยการจัดทำเนียบบุคคลเหล่านี้เป็นทรัพยากร
บุคคลของท้องถิ่น และการจัดทำระบบข้อมูลเฉพาะของ
ท้องถิ่นดังตัวอย่างในตารางที่ 4.4

ตารางที่ 4.4 การเชื่อมโยงการใช้ประโยชน์ข้อมูลวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นกรณีภาคอีสาน

ยุทธศาสตร์การพัฒนา	ทรัพยากรบุคคลของท้องถิ่น	กลยุทธ์เพื่อประโยชน์สุขต่อมวลชนและท้องถิ่น
<p>1. การพัฒนาคนโดยใช้แนวพุทธวิธีเพื่อลดคอบายมุขปฏิบัติสมาธิ พัฒนาหมู่บ้าน</p>	<p>พระเกจิอาจารย์ในจังหวัดหนองคาย</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. หลวงปู่เทศก์ เทศรังสี 7 2. หลวงปู่จวน กุลเชฎโฐ ฯลฯ 	<p>นำความสงบจากการทำสมาธิเพื่อสร้างคนดี สังคมดี</p>
<p>2. การพัฒนาการเกษตรแบบผสมผสานครบวงจรเพื่อการมีอาหารกิน มีใช้ เหลือขาย</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. พระนักพัฒนา 2. กลุ่มพระนักพัฒนา 3. ปัญญาชนพื้นบ้าน 4. ผู้นำเกษตรกรชาวบ้าน 	<p>การนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการดำรงชีวิต</p>

ยุทธศาสตร์การพัฒนา	ทรัพยากรบุคคลของท้องถิ่น	กลยุทธ์เพื่อประโยชน์สุขต่อมวลชนและท้องถิ่น
3. การฟื้นฟู การรักษาพื้นบ้าน การใช้สมุนไพร และหมอพื้นบ้าน	<ul style="list-style-type: none"> - หมอธรรม - หมอสมุนไพร - หมอตำแย - หมอพื้นบ้านอื่นๆ - เทคโนโลยีและสมุนไพร 	<ul style="list-style-type: none"> - การเชื่อมโยงการรักษาโดยเน้นทั้งด้านจิต กาย ชุมชน เป็นพลังร่วมในการรักษาคนไข้และการป้องกันโรค - ลดการพึ่งพาระบบสมัยใหม่ที่ใช้ยาราคาแพงและมีผลข้างเคียงต่อสุขภาพ
4. การคืนตัวศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมชุมชนอีสาน	<ul style="list-style-type: none"> - ผู้อาวุโส - พระอาวุโส - หมอธรรม - นักวิชาการท้องถิ่น 	<ul style="list-style-type: none"> - การเชื่อมโยงอดีตเพื่อเกิดการรู้จักตนเองของชาวอีสาน - การเข้าสู่การค้นหาค้นคว้าภูมิปัญญาของตนเองใช้เป็นแนวทางในการแก้วิกฤตปัญหาข้างหน้า
5. การพัฒนาคนและเครือข่ายในระดับกลุ่มคนและท้องถิ่น	<ul style="list-style-type: none"> เครือข่ายปราชญ์พื้นบ้าน เครือข่ายเกษตรผสมผสาน เครือข่ายพระนักพัฒนา เครือข่ายหมอมสมุนไพร เครือข่ายครูนักพัฒนา เครือข่ายกองทุนหมุนเวียน เครือข่ายธนาคารข้าวกลุ่มเกษตรกร 	ใช้องค์ความรู้ของชาวบ้านในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการใช้ความรู้ของท้องถิ่นเชื่อมโยงกับกระแสโลก

แหล่งข้อมูลวัฒนธรรมและภูมิปัญญา

ในที่นี่ขอยกตัวอย่างแหล่งข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นกับผล
ที่ปรากฏด้านวัฒนธรรมประเพณีและศิลปะของท้องถิ่นซึ่ง
จำแนกตามภูมิภาคไว้ดังนี้

ภาคเหนือ ได้แก่ บ้านของชนเผ่าถิ่นบ้านแจลง ตำบลภู
คา อำเภอปัว จังหวัดน่าน หมู่บ้านไทยลื้อ อำเภอเชียงคำ
และเชียงแสน จังหวัดพะเยา เครื่องปั้นดินเผา การทอผ้า
พื้นเมืองที่บ้านคู้ใต้ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน บ้านท่าร่มบ่อ
สร้าง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ การทำครกหินและ
โม้ หมู่บ้านจิว ตำบลบ้านต๋อน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย
เครื่องสังคโลก อำเภอศรีสัชชนาลัย จังหวัดสุโขทัย และลำไย
หมื่นตันที่หนองข้างคีน อำเภอป่าแหว จังหวัดลำพูน

ภาคอีสาน ได้แก่ เพลงพื้นบ้านของชาวอีสาน เทคนิค
การปั้นหม้อที่บ้านคำอ้อ อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี
การทำเครื่องปั้นดินเผาที่ด่านเกวียน จังหวัดนครราชสีมา
การทำเครื่องมือเครื่องใช้โลหะ (สำริดและทองเหลือง) ของ
หมู่บ้านปะอาว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี การทอผ้า
ไหมที่บ้านหนองเชียงซุย ตำบลป่าหวายนั่ง อำเภอบ้านฝาง
จังหวัดขอนแก่น การสลักบนแผ่นหนัง (คน) ฝอนภูไท อำเภอ
เรณูนคร จังหวัดนครพนมและประเพณีผูกเสี่ยว จังหวัด
ขอนแก่น

ภาคกลาง ได้แก่ การทำกลองที่บ้านปากน้ำ จังหวัด
อ่างทอง การเจาะลูกปัดแบบโบราณของหมู่บ้านจรเข้สามพัน
อำเภออุททอง จังหวัดสุพรรณบุรี การทำเครื่องปั้นดินเผาที่
บ้านเป็ง อำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี หม้อดินเผาคลอง
ตะเคียน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา หม้อดิน จังหวัดปทุมธานี
เพลงพื้นบ้านภาคกลาง การทำโองลัยมังกร จังหวัดราชบุรี
และงานแข่งเรือยาว วัดป่าโมก จังหวัดอ่างทอง

ภาคใต้ ได้แก่ เรือกอและของชาวไทยมุสลิม เครื่องจัก
สานภาคใต้ตอนล่าง บ้านเรือนไทยมุสลิมในเขต 4 จังหวัด
ชายแดนภาคใต้ เครื่องปั้นดินเผา บ้านสทิงพระ จังหวัด
สงขลา และโรงหม้อไต้ บ้านโรงอ่าง จังหวัดปัตตานี

นอกจากนี้ในด้านศิลปกรรมพื้นบ้าน แหล่งข้อมูลที่
ปรากฏในด้านภูมิปัญญาประเภทการทอ จักสาน การทำไม้
กวาด เครื่องปั้นดินเผา การเกษตร ซึ่งจำแนกผลผลิตในแต่ละ
ประเภท

การทอผ้า จำแนกเป็นการทอผ้าไหม การทอผ้าไหมมัดหมี่ การทอไหมลายลูกแก้ว การทอผ้าไหมแพรวา ในภาคอีสาน สำหรับผ้าทอด้วยกี่กระตุก ได้แก่ ทอผ้าฝ้าย ทอผ้าลายน้ำไหล การทอผ้าขิดที่พื้นเมือง ได้แก่ ทอผ้าขิดติดเสื่อ ทอผ้าขิดทำหมอน ทอผ้าห่มลายขิด ทำหมอนขิด ได้แก่ หมอนขิดสามเหลี่ยม ทำเบาะนั่ง

การจักสานไม้ไผ่ ได้แก่ สานตะกร้า สานหวด สานมวญ สานกระติบข้าว สานขันโตก สานกระดิ่ง สานกระบุง สานข้อง สานไซ สานสุ่ม

การทำไม้กวาด ได้แก่ ไม้กวาดดอกหญ้า ไม้กวาด
ทางมะพร้าว

การทอเสื่อ ได้แก่ ทอเสื่อกก ทอเสื่อฝื่อ ทอเสื่อเตย

การสาน ได้แก่ หมวกกก หมวกใบตาล หมวกผักตบชวา
กระเป๋ากก

เครื่องปั้นดินเผา ได้แก่ อีฐมอญ โอ่ง ไห กระจ่าง หม้อดิน
เตา

การเกษตร ได้แก่ การทำเกษตรผสมผสาน การทำไร่ ทำนา
ทำสวน การเลี้ยงสัตว์ โดยบุคคลที่เป็นเจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่น
ของกลุ่มนี้ ได้แก่ ช่างท้องถิ่น ช่างเทคนิคท้องถิ่น ช่างฝีมือท้องถิ่น
ที่กระจายไปตามแหล่งภูมิปัญญาในแต่ละท้องถิ่น

หน่วยงานและองค์กรที่จัดเก็บข้อมูลวัฒนธรรมและภูมิปัญญา

การจัดเก็บข้อมูลวัฒนธรรมและภูมิปัญญาในยุคปัจจุบันสามารถสืบค้นได้จากแหล่งข้อมูลทั้งภาครัฐ ซึ่งเป็นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับงานการศึกษาวัฒนธรรมและภูมิปัญญาโดยตรง นอกจากนี้การจัดเก็บในพื้นที่ซึ่งจัดเก็บทั้งในระดับจังหวัด อำเภอ ตำบล การนำระบบสารสนเทศเข้ามาทำการจัดระบบข้อมูล การจัดเก็บข้อมูลของบุคคลประเภทเอกสาร เครื่องมือเครื่องใช้ รวมถึงผลการศึกษาที่ปรากฏในรูปแบบงานวิจัยของสถาบันการศึกษา หน่วยงานที่เกี่ยวข้องอีกด้วย

สรุป

การสืบค้นและการจัดเก็บข้อมูลวัฒนธรรมและภูมิปัญญาจัดเป็นพื้นฐานในการทำความเข้าใจเชิงความหมาย การจัดหมวดหมู่วัฒนธรรมและภูมิปัญญา การจัดเก็บข้อมูลจากบุคคล ท้องถิ่น ข้อมูลข่าวสารสนเทศและระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ (GIS) การจัดทำฐานข้อมูลของท้องถิ่นในระดับชุมชนโดยจำแนกประเภทผลผลิต ความรู้ของบุคคล การประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในด้านการศึกษา การพัฒนาอาชีพ การเพิ่มรายได้และการสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

การเชื่อมโยงองค์ความรู้ของท้องถิ่นกับความรู้ใหม่ใน
การผสมผสานระหว่างภูมิปัญญาดั้งเดิมกับภูมิปัญญาใหม่
เพื่อให้ความรู้ของท้องถิ่นได้รับการต่อยอดกับยุคโลกาภิวัตน์
โดยที่คุณค่าของความเป็นท้องถิ่นที่ปรากฏในวัฒนธรรม
ศิลปะ วัฒนธรรมภาษา และวัฒนธรรมในวิถีชีวิตของท้องถิ่น
ได้สูญเสียบความเป็นอัตลักษณ์ ทั้งนี้เพื่อดำรงอยู่ได้อย่าง
เหมาะสมและเป็นประโยชน์แก่ท้องถิ่นอย่างยั่งยืน